

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

MARTS 1980 NUMMER 3

Indhold

Sten W. Andersen: Danefæ til Haderslev Museum	49
Th. Peters, Kollund: Storebrors eg	50
Mindretalsskolerne i 1979	58
P. Mikkelsen: »Dise rabiate Genealogen«	63
Bog anmeldelser	68
Grænselandsdagbog	77

Haderslev Arkiv- og Museumsforening

Onsdag den 5. 3. 1980 kl. 19,30: Højskolelærer Mads Lidegaard, Humlebæk:

»Hærvejen gennem tiderne«

Mødested: Haderslev Museum.

Løgumkloster Højskole

Historisk-arkæologisk kursus 7.–18. juli 1980.

Den danske middelalders samfund og kultur. Der bliver lejlighed til at deltage i et arkæologisk udgravningsprojekt under ledelse af en faguddannet arkæolog fra Haderslev Museum. Højskolen afholder desuden en række andre kurser, hvorom man kan få alle oplysninger ved at bestille et program.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster. Tlf. (04) 74 40 40 (kl. 10,30–13).

Ønskes

Registerbindet til Sønderjyllands Historie købes.

Henvendelse: (09) 22 19 31

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 65.– kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Einzelnumre kan købes for 7.– kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Jørn Buch, Marielystvej 10, Haderslev. Tlf. (04) 52 33 08.

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

Foto:
Hans-Henning Rathje.

Danefæ til Haderslev Museum

AF STEN W. ANDERSEN

Til Haderslev Museum er der indgået en fornem halsring af bronze fra Tinglev-egnen (Hads. Museum, Bjolderup s.b. 93) stammende fra den senere del af den førromerske jernalder, d.v.s. århundrederne umiddelbart før Kristi fødsel. Der er tale om et støbt arbejde, glat på undersiden og på oversiden forsynet med en række regelmæssige takker. På grund af sidstnævnte går ringe af denne type i faglitteraturen under betegnelsen »Kronehalsringe«.

Gennem en cirkulær hængselanordning kan ringen åbnes i den ene side og således let glide ind over halsen, men med en vægt på over 1 kg har den unægteligt været en ret tung prydelse.

Kronehalsringe er relativt sjældne. Således er ringen fra Tinglev enestående i hele det sønderjyske område. For landet som helhed gælder det, at ringe har en klar vestlig udbredelse. Fra øerne øst for Storebælt og fra Sverige kendes kun ganske få eksemplarer, mens typen optræder hyppigere i områderne syd for Østersøen, i det nuværende DDR og Polen. Kun ganske få kronehalsringe er fun-

det i grave; mere almindeligt træffes de enkeltvis og ofte i nærheden af mose, eng eller vandløb. Sådanne henlæggelser af halsringe i eller ved fugtige områder kendes tilbage fra den sene bronzealder, og sandsynligvis må de opfattes som hengemte offergaver til en nu ukendt guddom.

Den her aktuelle ring blev fundet for over 20 år siden – nærmere bestemt i vinteren 1957–58 – på en førstegangspløjet mark i kanten af en mose mellem Gåskær og Smedager NV for Tinglev. Finderen, Svend Nielsen, Lovtrup, har måske ikke tænkt nærmere over stykkets usædvanlige karakter, men i alt fald har man i familien Nielsen sat pris på ringen og passet godt på det smukke stykke. Først for nogle år siden fik Museet kendskab til ringen. Senere kom Nationalmuseet ind i billedet og erklærede stykke for Danefæ, men som det heldigvis er ved at blive praksis i sådanne sager, mente man herfra, at stykket burde havne i det lokale arkæologiske museum, hvor den hører til i den nye jernalderudstilling.

Storebrors Eg

AF TH. PETERS

*Sidste år udgav tidligere rektor ved Uffesko-
len Th. Peters en bog med erindringer, skre-
vet på plattysk, »Uns Dörp«.*

*I oktoberhæftet 1978 offentliggjorde Søn-
derjysk Månedsskrift et kapitel fra denne
bog. Her følger et andet oversat af Th. Peters
datter, lærer fr. Ingrid Faurby.*

*Forfatteren hævder i øvrigt, at hans ting
bør læses på plattysk – de taber for meget
ved at blive oversat. Alligevel må læsere af
den danske udgave glæde sig over disse enkle
og charmerende skrevet minder.*

Jeg har altid kunnet lide børn, bedre de små end de store, og det er måske derfor, jeg gik skolens vej. Hver eneste dag glædes jeg endnu over de friske rollinger, når de i deres morsomme påklædning med moderen ved hånden møder mig i byens folkepark. Men inderst inde har jeg engang imellem lidt ondt af de stakkels bybørn. Skønt de går så nydeligt klædt og tilsyneladende passes fint, går de dog glip af meget af det, vor lille landsby havde at byde os på dengang, vi var børn.

Efter tidens skik var alle familierne i landsbyen velforsynede med efterkommere, og vi i skolehuset lå ingenlunde i spidsen med vore ni børn. Men flokken var dog et stateligt syn, som man kunne være bekendt at høre med til. Vore forældre havde jo til daglig rigeligt at sysle med, og hvis det hele skulle løbe rundt, kunne det nok gå ud over enkelthederne på opdragelsens område. Der blev ikke gjort så meget ud af os børn. Vi fik vor mad, vort tøj, vore træetøfler og en soveplads, og når vi havde klaret lektierne, fik vi vores frihed! Så fik vi lov til at passe os selv, og det var forløsningen, det var selve livet! Nu kunne vi bygge huler og klatre i

træerne, vi kunne svømme over Ejderen eller lade være, som vi nu syntes, vi kunne slå os forliges igen efter behag – hele verden var simpelt hen vores!

Vi skoledrenge havde vores egen stat, som ingen voksen fik lov til at stikke næsen i. Her drejede det sig ikke om, hvem der sad øverst i skolen, om ens far var bonde, skolemester eller arbejdsmand. Det, der betød noget var, om man var stærk, og om man kunne holde tæt, når det brændte på. Vi havde vore egne love, og når vi røg i totterne på hinanden, ordnede vi det indbyrdes, uden at de voksne blev blandet ind i det.

Så var der engang en af de slemme knægte, der slog min bror Willy i hovedet med en hegnsplæl, og det gik så galt, at han måtte til læge og syes! Men det er aldrig kommet frem, hvordan det i virkeligheden var gået til. Aftalen blev, at Willy var cyklet ind i et træ, hvorved han havde slået hovedet. Afregningen med Jørn Schuchardt, som havde hamret pælen i hovedet på ham, måtte Willy selv klare, hvilket han også gjorde. Ingen voksne blev blandet ind i det, hverken forældre, lærer, læge eller politimand. Det kom ikke dem ved.

*

Denne historie foregår på et tidspunkt, hvor jeg endnu var en af de helt små. Jeg gik i første klasse, og vores årgang havde ikke noget at skulle have sagt i flokken. Det var de store, der bestemte farten, og til os småkravl sagde de, at vores plads var nede ved gulvet, så vi måtte betragte verdens gang set nede fra. På denne måde kom understellet til at virke mest iøjnefaldende hos de store drenge, mens hovedet ragede højt op i skyerne og så meget lille ud. Men hovederne spillede jo heller ikke nogen større rolle. I vore øjne var de store drenge med deres grove

Den gamle skole i Bergen, forfatterens fødehjem, som det så ud i hans drengetid. Huset er nu ombygget og ikke til at kende igen.

stemmer næsten rigtige mandfolk, og der fandtes ikke den ting, de ikke kunne klare.

Min ældste bror, Fritz, var høvdingen og stod i spidsen for hele flokken. Der var ingen, der vidste, hvorfor det netop var ham. Vi havde ikke valgt ham, det var kommet helt af sig selv. Fritz var den stærkeste, og han vidste altid, hvad vi andre skulle gøre. Han tog simpelt hen hånd i hanke med os allesammen, og selv de værste banditter kunne han holde i tømme. Når Ejderen var frosset til om vinteren og ditmarskerdrenge fra den anden side kom over isen, ud-kæmpedes der regulære slag. Fritz var føreren, og det endte altid med, at ditmarskerne fik de fleste buler og skrammer og blev jaget tilbage over diget derhen, hvor de kom fra.

Desuden kunne Fritz fortælle historier. Så blev den store jernovn i skolen fyldt helt op med tørv og ovndøren lukket op. Alle drenge var mødt en halv time før skoletid og stod nu i den skumle skolestue foran det røde hul, mens Fritz fortalte. Han kunne fortælle

om alt mellem himmel og jord, og det meste af det har jeg glemt. Men der er en stump fortælling, som jeg husker meget tydeligt. Der var en nærig bonde, hvis lade der var gået ild i. Bonden ville for alt i verden redde sit nye tærskværk ud af flammerne. Brandkaptajnen havde forbudt det, men bonden løb alligevel ind i den brændende lade. Så sagde Fritz: »Ude i gården stod folk i en regn af gnister og stirrede mod ladeporten, som de første flammer allerede slikkede op ad. Men bonden kom ikke ud! Pludselig blev lemmen oppe i gavlen slået op inde fra, og bag ved var loftet og tagspærene et flammehav! Bonden lå på maven og hang halvvejs ud af lemmen, kridhvid i ansigtet, mens blodet styrtede ud af halsen på ham!« Min far, skolemesteren, sad ved morgenkaffen og røg sin pibe. Han undrede sig over, at der var så stille i skolestuen. Han havde ingen anelse om, at hans søn holdt time der på sin egen måde.

Det, jeg sagde før om, at hovedet ikke

spillede nogen større rolle for en drengs anseelse, er måske ikke helt rigtigt alligevel. Ved nærmere eftertanke tror jeg, at Fritz både var den stærkeste og den klogeste. Men det fattede jeg ikke på det tidspunkt. Min far skriver i sine erindringer et kapitel om sine børn, og om Fritz siger han: »Hans livlige fantasi og poetiske anlæg gjorde ham i stand til ikke blot at skrive de bedste stile, men også til at fortælle eventyr og sagn på en fængslende måde«. Jeg har lyttet til eventyrene og sagnene, stilene derimod kunne jeg ikke forstå dengang, og nu er de gået tabt. En smule af det, Fritz har skrevet, findes dog endnu. Mellem nogle gamle breve og billeder, som min søster Emma efterlod os, lå der et sort hæfte med stift bind, og udenpå stod der med krøllede bogstaver:

»Kronik for familien Peters,
overleveret af Christian Friedrich Peters.
Bergen, 1.1.1907 Bind I.

Og så går det løs. Jeg gengiver her kun den første sætning, og jeg er nødt til at trække vejret dybt, før jeg begynder: »Derovre, hvor Ejdersteds gårde tegner sig malerisk mod de ensformige omgivelser, hvor kirketårnene knejser vidtskuende og lader blikket strejfe langt omkring over de endeløse, saftigt grønne enge, over bølgende kornmarker, hvor tunge hvedeaks står i trængsel og udnytter hver tomme jord, mens de åbner sig for solen, som farver dem gyldent gule, indtil høstmandens le gør en ende på deres liv – der er mine forældres og bedsteforældres hjemstavn«. Det lyder vel nok noget voldsomt, men når man tager i betragtning, at det er skrevet af en 15-årig skoleelev, er det godt klart.

Vi små havde det ikke let i drengeflokken. Vi blev jaget og hundset med, hvis vi kom i vejen for de store. Hvad mig angik, så lod de mig være nogenlunde i fred, ikke fordi jeg var lærerens søn. Han var udenfor det hele og kunne ikke holde hånden over mig.

Men jeg var lillebror til Fritz, og det var udslaggivende, for han var der, hvor det foregik, og han havde sine øjne alle vegne. Desuden sad de stærke hænder løst på ham! Fritz var høvdingen, og drengene havde mere respekt for hans »løse næver« end for skolemesterens spanskrør.

*

I skolen sad vi efter dygtighed. Den dygtigste sad øverst ved katederet, mens den dumme sad nederst på den sidste plads. Når de små begyndere kom i skole ved påsketid, kunne man naturligvis ikke på forhånd vide, hvem der var den kvikkeste. Derfor kom hele rangfølgen til at afhænge af, hvem der mødte tidligst op den første morgen. Vedkommende anbragte sin mappe på den øverste plads, hvorved han blev nr. 1 i klassen indtil videre. Dette medførte, at de små kom anstigende i følgeskab med større søskende op til halvanden time før skoletid den første morgen. For hvem ville ikke være den klogeste? Jeg havde den fordel, at jeg boede på selve skolen, men så tidligt kunne der ikke blive tale om at stå op i vores familie. Jeg fandt dog på råd, idet jeg allerede aftenen før lagde min taske på den øverste plads. Nu kunne de andre stå op, så tidligt de ville! Da jeg næste morgen kom ind i skolestuen, lå mine bøger imidlertid på den allernederste plads! Børnene havde efterhånden, som de ankom, skubbet min mappe længere og længere ned gennem rækkerne – og nu var jeg den sidste i klassen!! Men så var Fritz der pludselig. Han stod et øjeblik skrævendende foran den lange bænk med de otte pladser og rynkede panden. Så tog han min taske, skubbede alle de andres en plads bagud og anbragte min på den øverste plads. Til mig sagde han: »Kom, her sidder du – du er alligevel den klogeste!« Han kastede endnu et blik ud over forsamlingen, om der skulle være indvendinger, men der var ingen.

*

Når Fritz hersede med os drenge, var han høvdingen – også for mig. Da havde jeg

Den ombyggede skole i Bergen halvtreds år efter. I baggrunden kan man skimte klitterne med »Klocktormborg«, som blev sløjfet kort efter, at dette billede blev taget. Foto ca. 1960 Th. Peters.

mindst lige så stor respekt for ham som de andre. Kun når vi to var alene sammen, kunne man mærke, at han tillige var min bror. Så var vi virkelig gode venner, og jeg kunne forfærdelig godt lide ham, også uden at han fortalte historier. Han kunne lade tommelfingeren danse, rokke med ørene og mange andre kunster. Men allermest holdt jeg af ham, når han havde sine bedrøvede øjne. Så fik han en masse rynker hen over panden – som et vaskebræt, og han så på mig som et lille barn, der er blevet væk for sin mor. Så var jeg på nippet til at græde, fordi jeg havde ondt af ham. Men derved kom jeg til at holde endnu mere af ham, og jeg glemte helt, at han var høvdingen, der bestemte over os alle sammen. Sine bedrøvede øjne havde Fritz dog kun, når han virkelig kom i forlegenhed, og der skulle meget til.

Men engang var Fritz kommet i alvorlige vanskeligheder. Da befandt han sig i toppen

af det store valnøddetræ, hvis glatte stamme han var klatret op ad. Nu sad han i en gren-gaffel og kunne ikke komme ned igen. Det eneste jeg kunne se af ham, var de tykke støvlesåler med den blankt pudsede svang. Men da han kiggede gennem løvet, kunne jeg se hans bedrøvede øjne og vidste, at han var i en slem knibe, at han var bange, og at jeg måtte hjælpe ham. Han bad mig om at løbe over til Bielfeldts, hvor der på laden under taget hang en lang brandstige. Karlene var ved at køre roer, kunne han se deroppe fra. Da jeg havde opdaget, at også Fritz kunne blive bange, holdt jeg mere af ham end nogensinde. Vi var kommet hinanden nærmere.

Nogle uger før de store elever skulle forlade skolen, kom det pludseligt for dagen: Fritz ville rejse til Amerika – til Canada! Ganske vist havde han alle dage været højt hævet over os, men nu forsvandt han helt i skyerne! Hvem kunne have drømt om det?

For eftertiden måtte Fritz udelukkende fortælle indianerhistorier, og det gjorde han, så det løb koldt ned ad ryggen på os. »Bare indianerne ikke snupper hans skalp«, tænkte jeg tit om aftenen, når jeg lå i min seng, og så kunne jeg ikke falde i søvn. En slags trøst var det, da Karl Knoop fortalte mig, at der næppe var fare på færde, så længe Fritz bibeholdt sit kortklippede hår. Sådan en »gulvskrubbe« kunne indianerne slet ikke holde fast i! Det med gulvskrubben lod jeg for en sikkerheds skyld være med at omtale for Fritz, ellers kunne det nok ske for Karl Knoop, at han fik ubehageligheder på det sidste.

*

Onsdag eftermiddag havde de store piger syskole hos min mor. Strengt taget havde Fritz og jeg ikke noget at gøre der. Ikke desto mindre sad vi begge på den nederste bænk og betragtede pigerne bagfra. Piger var ellers ikke noget, der optog mig dengang, og jeg var kun med for at være sammen med Fritz. Jeg kunne ikke regne ud, hvad der havde drevet ham hen i syskolen, men det måtte blive hans egen sag. Nu bagefter forstår jeg, at der nok har været to blanke øjne og et par lange fletninger, der havde forgjort ham. Tiden faldt os alligevel lang, og Fritz begyndte at tegne. Han lavede to billeder. På det ene ark tegnede han en lemmedasker i laset jakke og med lapper på bukserne, men på det andet en flot fyr i fint tøj med vest og urkæde. Under det første billede skrev han: »Fritze til Amerika« og under det andet: »Fritze fra Amerika«. Han sendte mig op til min mor med de tegninger, for at hun skulle se dem. Beklemt luskede jeg op igennem rækkerne, fordi jeg frygtede et uvejr. Men min mor lo kun og sendte en af pigerne rundt med billederne, for at alle kunne få dem at se. Og så vendte alle pigerne sig om og lo også, så deres perlehvide tænder skinnede.

*

Den sidste eftermiddag før afrejsen var alle drengene forsamlede endnu engang. De stod i en tæt klynge ved »den store grøft« og ventede på Fritz, som havde sagt, at vi skulle mødes her, for han ville plante en eg. Øst for landsbyen lå der nogle indlandsklitter, og den højeste af dem var Klocktormbarg. Mellem dette og Sandbarg var der en dyb rende, som vi kaldte for »den store grøft«. Der løb fodstien mellem klitterne, og der ville Fritz åbenbart plante egen. Det varede heller ikke længe, før han mødte op med et pænt, velskabt træ, der havde en stamme så tyk som hans egen tommelfinger og en pælerod så lang som skaftet på en skovl. Ingen spurgte, hvor Fritz havde det fra – hans veje kunne en gang imellem være uransagelige.

*

Men han fik os sagtens sat i sving! En af de store drenge skulle grave hullet, og vi andre måtte pumpe vand i spandevise og hente sort muld fra haven. »Dybere ned«, sagde Fritz, »så dybt som spaden kan nå. Roden må have plads«. Jeg skal love for, at vi fik varmen! Omsider var vi så langt, at egetræet kunne stå selv, og hullet var fyldt op igen til en fods bredde fra kanten. »Stop«, sagde Fritz og huggede spaden i sandet, »kom herhen alle mand! Tag hinanden i hånden og stå i kreds omkring egen!« Da kredsen var sluttet, sagde han: »Denne eg er et billede på vort venskab. På samme måde som egen lever og gror, skal vort venskab leve og gro – også selv om vi ikke længere kan være sammen. Og som tegn på vort venskab og for at give træet en god start, vil vi nu allesammen en gang spytte i hullet«. Som den første spyttede Fritz selv i det mudrede plantehul – derefter alle vi andre efter tur – undtagen den lange Hinni Sohrt, smedens dreng, som alle dage havde været noget krakilsk. Han ville ikke være med. »Det er noget pjat«, sagde Hinni Sohrt, »som om egen vokser bedre af spyt!« Fritz havde lige

min hånd i sin, og jeg kunne mærke, at hans fingre strammede deres greb. Jeg ville nødigt være i Hinnis sted. Ingen turde trække vejret – der blev helt stille – kun i plantehullet boblede mudderet, som om der var noget at grine ad. Så hørte vi Fritz: »Hvis dette virkelig er din mening, hører du jo ikke længere til her«. Alle så på Hinni, der stod som ramt af lynet. Så skilte han sig ud fra kredsen og løb sin vej, men kun nogle få skridt. Han stod stille et øjeblik, grundede lidt og kom tilbage. Efter at have sendt en spytklat hen over hovederne på de små ned i hullet, tog han igen opstilling mellem de andre. »Pas nu godt på egen«, sluttede Fritz med at sige, »den er min, og så længe den lever og trives, har jeg det godt, selv om jeg befinder mig på den anden side af »den store dam«.

Næste morgen sad brødet fast som en klump i halsen på mig, ligegyldigt hvor meget jeg end skyllede efter med varm skummetmælk. Hele tiden måtte jeg se over på Fritz, som imidlertid virkede helt opstemt og snakkede som en besat. Men Willy havde sagt, at denne morgenmad var for Fritz et bøddelgilde, og jeg kendte meget vel dette udtryk fra de historier, som Fritz havde fortalt. »Bøddelgildet« var det sidste måltid en forbryder havde krav på før henrettelsen.

På engang fangede Fritz mit blik og nikkede i retning af døren. Han rejste sig og gik ud i forstuen – jeg efter ham. Et øjeblik senere stod vi begge i gården under æbletræet, hvor Fritz havde sin egen have, som han selv havde anlagt. »Du skal have min have«, sagde han, »du har altid hjulpet mig med arbejdet, og du er den, der har mest forstand på havebrug. Willy får den i hvert fald ikke. Han har for mange griller i hovedet. Alt, hvad der vokser her, er dit fra nu af, og de æbler, der falder ned inden for området, tilhører også dig«. – Så sagde Fritz, at vi ville gå en tur op til egen for at se, hvordan den havde klaret den første nat, og vi kunne lige så godt tage en spand vand med til den. Egen havde det udmærket. Den strut-

tede med grenene og lod den friske morgenbrise stryge sig gennem toppen, som om den havde stået der alle sine dage. Fritz løftede en græstørv og fyldte vand i hullet. – »Sådan skal du bære dig ad«, sagde han, »og når vandet er sunket, lægger du græstørven på plads«. Men vandet ville ikke synke den dag. Vi stod og ventede, til det ikke var fri for at blive lidt kedeligt. Så sagde Fritz, at vi lige kunne smutte op til Kloktormborg, han kunne nemlig godt tænke sig at se det hele fra oven en sidste gang.

Fritz stod med skrævende ben på toppen af bjerget og kiggede, mens jeg løb lidt rundt uden rigtigt at kunne finde på noget at give mig til. Af og til målte jeg ham med øjnene i håb om, at han ville sige noget, men han ænsede mig slet ikke. Da puttede jeg mig ned i krateret. Det var krateret, som Fritz og jeg selv havde lavet sidste efterår. Dengang havde han sagt, at vi ville lave Kloktormborg om til en vulkan. Til det brug havde han skaffet en gammel tjæretønde, som vi ville grave ned i bjergets top. Når så vi tændte bål i tønden, ville folk i landsbyen tro, at Kloktormborg var en vulkan. Arbejdet var lykkedes pænt for os, og vulkanen havde taget sig ganske flot ud. Krateret var der endnu, og der sad jeg altså i asken mellem de forkullede brædder og kunne ikke lade være med at tænke på, hvor gode venner Fritz og jeg havde været, dengang vi arbejdede sammen. Og nu stod han deroppe – stiv som en støtte – og ville ikke – have noget – med mig – at gøre –

*

På en gang var der nogen, der greb mig i nakken og trak mig op af krateret. Det var Fritz. Han var slet ikke så stor længere, han var faktisk ikke meget større end jeg selv, for han lå på knæ i græsset og bankede asken af mine bukser. Så halede han sit rødhvide ternede lommeterklæde frem og tørrede tårerne af mine kinder. »Se så«, sagde han, »nu smiler du allerede igen. De andre behø-

ver slet ikke at få at vide, at du har grædt«. Mens vi gik ned ad bjerget, holdt Fritz mig i hånden. Det var første gang, nogen havde tørret mine tårer, og Fritz havde så dejligt varme hænder. Vandet ved egens fod var sunket i mellemtiden. Fritz lagde græstørven over hullet, og jeg tog den tomme spand med – nogen skulle jo gøre det.

*

Inden Fritz kunne komme over det store vand, måtte han over et mindre, nemlig Ejderfloden. Fra Schwienhusen på den anden side gik amtsbanen til Heide, og det var den vej, han skulle. Hele familien fulgte ham til færgen. Far og mor gik med Fritz imellem sig, Willy og jeg trak den »grønne vogn« med kufferten, den lille Hannibror sad med sine tykke ben ovenpå, og de tre piger gik ved siden af og bagefter. Måske stod der nogle flere folk i dørene, end der plejede ved denne tid, og der blev vel kigget noget i læ af gardinerne, men ellers gjorde landsbyen ikke meget ud af sagen. Der var kun Jakob, nabovens dreng, han ville med os. Han havde i den grad knyttet sig til familien, at han følte sig som medlem af den, og når storebror skulle rejse, ville han være med. Færgemanden holdt båden klar. Fritz, som skulle sidde bagest, gik om bord som den første, så kom kufferten og trækvognen og endelig min far og de to drenge. Far ville med til Hamborg, Willy og Jakob skulle bringe den grønne vogn hjem igen, men Fritz skulle forlade denne verden for bestandig – til Amerika! Han syntes at være ganske upåvirket ved afskeden, han var igen høvdingen og lod sig gyngede op og ned af bølgerne, mens han lo, som om det drejede sig om en skoleudflugt. Da færgemanden bragte båden foran strømmen, kom Fritz til at vende ryggen til os, men han så sig ikke tilbage en eneste gang.

Knopperne på mindeegen var ved at briste, da det første brev kom fra Canada. Det var skrevet med rødt blæk og fyldte flere sider, for der var ingen grænser for alt det, han

havde oplevet. Det blev til flere breve, og min mors kommodeskuffer var efterhånden fyldt op med papir fremfor med linned. Først var Fritz blevet karl på en farm, så kom han i smedelære, og senere besøgte han også handelsskolen. Siden blev han bogholder og forretningsfører, og endelig fik han vistnok sit eget kontor og hjalp forretningsfolk med deres skattesager. Det sidste fik vi ikke helt fat på, for brevene blev stadig færre og stadig kortere, og efter at nogle var skrevet helt på engelsk, kom der ikke flere.

*

Af og til hørte vi dog lidt om Fritz gennem de tre af mine søskende, som også var udvandret til Amerika. Selv forholdt han sig imidlertid tavs, som om han havde glemt sit barndomshjem. Han havde nok levet sig bort fra det. Eller måske ikke helt alligevel? Hannis kone, min svigerinde Gretel, var med, da Fritz skulle begraves, og hun skrev: »Som præstekone er det faldet i min lod at skulle stå ved mange kister, men så smuk en begravelse har jeg aldrig oplevet! Fritz må have kendt en masse mennesker, som kunne lide ham. Jeg har aldrig set mage til blomsterpragt! Han lå der så smukt mellem et væld af kranse og lys, og foruden alle de voksne var mange børn fra nabolaget mødt op for at bringe »Uncle Fred« en sidste blomsterhilsen som tak for alle de dejlige historier, han havde fortalt dem.« Til min søster Emma, som også var med til begravelsen, havde en af de små sagt: »Hvem skal nu fortælle historier for os? Vores eventyrmand er jo død«. Der stak han hovedet frem igen, den »gamle« Fritz fra dengang, eventyrmanden, som vi små løb i hælene på, fordi han altid havde noget at forære bort. Efter et forjaget liv med skrivemaskiner, tal og dokumenter endte han der, hvor han begyndte, hos de små børn og deres eventyrverden. Mon han var havnet på den forkerte hylde derovre i Amerika? Jeg tror det næsten. Men det skulle nu være sådan, og sin skæbne kan ingen løbe fra.

Færgestedet ved Barga med trækfærgen og båden. Færgen blev afskaffet, da der blev bygget en bro over Ejderen omtrent 1965. Foto ca. 1960 Th. Peters.

Egen overlevede Fritz med nogle år. Men eftersom den havde været meget ung, dengang vi plantede den, nåede de to nok nogenlunde samme alder. I begyndelsen hængede vi drenge om træet, men senere lod vi det være i fred, hvilket det sikkert kun havde godt af. Hver gang jeg siden besøgte min ven Hinneri, faldt vores vej forbi egen, en skik, vi opretholdt igennem halvtreds år. Egen havde vokset sig stor og pæn og tog sig helt godt ud der på skråningen. Den kunne have stået der et par hundrede år endnu, hvis ikke skæbnen havde villet det anderledes. Da dæmningen til den ny Ejderbro skulle anlægges gennem Palhorn mose, var der brug for en masse sand. Og så solgte man Sandbarg og Kloctormbarg og alle de

andre klitter til et af disse kedelige byggefirmaer, som læssede hele vort barndoms paradys op i store lastbiler for at køre det ned til mosen som byggemateriale.

Da jeg hørte om sagen, kom jeg med det samme til at tænke på vores eg, men da jeg nåede frem, var det for sent. De havde allerede fældet egen – der var måske blevet en god hegnsplæt ud af den. Rødderne sad der endnu tilbage i jorden, og på den sørgelige stub hoppede nogle sølle gråspurve og skældte ud på hele verden for dens nederdrægtige dygtigheds skyld.

*

»Lad dem«, tænkte jeg, »der er jo noget om det«.

Mindretalsskolerne i 1979

De svagt vigende tal, som har kendetegnet de to privatskolesystemer nord og syd for grænsen i de senere år, er fortsat. Syd for grænsen har Duborgskolens stærke fremgang i nogen grad opvejet tilbagegangen i folkeskolernes elevtal, medens noget tilsvarende ikke gør sig gældende i Nordslesvig. De helt små skoler er ved at være truede, enkelte har måttet lukkes. Således er den tyske skole i Jejsing lagt sammen med skolen i Tønder. I Sydslesvig er det et spørgsmål om tid, hvor længe de helt små skoler kan opretholdes. Ret overraskende har det vist sig, at antallet af første-klasse-elever i de danske skoler i Flensborg er større i år end sidste år; dette er så langt mere overraskende, som antallet af nybegyndere i de tyske skoler i Flensborg i år var 758 mod 870 i fjor. Det vil imidlertid være forkert at drage slutninger fra et enkelt år. Mange tilfældigheder kan her gøre sig gældende.

For de tyske skoler i Nordslesvig gælder det, at problemet om skolernes åbning ud mod befolkningsdele, der ikke er tilknyttet det tyske mindretal, melder sig i stigende grad. For nogle år siden udgik et initiativ fra den tyske skole i Nordborg, tilsyneladende med godt resultat, da skolen har haft fremgang. I år er det formanden for den tyske privatskole i Sønderborg, Hans Teichert, der har udtalt sig om problemet. Hvis ikke skolen åbner sig og får elever uden for mindretallets egen kreds, vil der opstå store problemer for skolen om en halv snes år, siger han i et interview med Jyske Tidende den 9. december 1979. Videre udtaler han, at efter hans mening kan den tyske befolknings-

gruppe ikke være tjent med at køre i ét spor. Befolkningsgruppen og dens institutioner kan ikke gå en fremtid imøde ved »bare« at være noget tysk. Vi lever i en tid, hvor det grænseoverskridende samarbejde er under stærk udvikling. Derfor er det tidens krav, at den tyske befolkningsgruppe som helhed, og skolen i særdeleshed, henleder opmærksomheden på sin eksistens og på sine gode muligheder inden for det internationale samarbejde. Jeg forestiller mig en ganske almindelig skole, som iøvrigt er en integreret del i det danske samfund, men med den tyske kultur som grundprincip og med europæisk tilsnit.« Det fremgår af interviewet, at denne linje endnu ikke er alment godkendt af den tyske skole- og sprogforening.

For Sønderborg vil denne åbning næppe bevirke den store forandring. Allerede nu kommer flere af eleverne fra hjem, der ikke er tilknyttet mindretallet. Ved andre af de hjemmetyske skoler findes samme tendens i mere eller mindre udtalt grad.

Et tilsvarende problem har i en lidt anden form meldt sig vel den tyske efterskole i Tinglev. I sin årsberetning udtalte skolens forstander, Horst Jacobsen, om elevsammensætningen: »Færre elever fra tyske skoler i Nordslesvig, flere elever fra det øvrige Danmark.« Han skønnede, at $\frac{1}{3}$ af de ca. 60 elever var fra landet Slesvig-Holsten, $\frac{1}{3}$ fra tyske skoler i Nordslesvig og $\frac{1}{3}$ fra det øvrige Danmark. »Det har ført til den usædvanlige kendsgerning, at der på efterskolens gange ved siden af tysk og sønderjysk nu også i stigende grad tales rigsdansk. Det har haft konsekvenser for arbejdet, da vi må

DANSKE SKOLER I SYDSLESVIG 1979

Flensborg by

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Christian Paulsen-skolen	459	422	406	37	25	28
Cornelius Hansen-skolen	289	280	256	24	27	19
Duborg-skolen	747	823	880	–	–	–
Gustav Johannsen-skolen	520	517	529	42	37	46
Jens Jessen-skolen	227	200	181	23	21	19
Jørgensby-skolen	376	366	364	49	43	49
Oksevejens skole	126	118	120	7	9	10
Ialt	2744	2726	2736	182	162	171

Slesvig-Flensborg amt

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Arnæs	11	11	9	–	–	–
Bøl-Strukstrup	72	66	59	15	10	10
Frørup*	26	30	36	–	–	–
Gulde	22	22	23	5	2	4
Hanved	21	24	22	5	3	6
Harreslev	146	146	155	22	16	17
Hatlund-Langballe	78	69	67	9	8	4
Husby	43	46	53	4	4	6
Jaruplund	18	22	28	3	4	8
Kappel	111	95	98	6	3	8
Kobbermølle	90	87	80	10	8	5
Lyksborg	133	142	134	15	12	8
Medelby	49	46	39	8	1	–
Møllebro	11	10	6	–	2	–
Satrup	65	70	73	11	8	3
Skovlund	26	27	30	4	8	8
Slesvig: Gottorp-skolen	240	238	232	26	25	20
– Hiort Lorenzen-skolen	408	383	376	35	22	32
St. Vi	43	49	38	4	8	6
Sønder Brarup	93	90	93	5	7	3
Sørup	58	60	51	4	8	5
Tarp	52	59	46	14	12	6
Treja	85	79	69	10	9	6
Valsbøl**	26	34	32	–	–	–
Vanderup	39	39	39	6	6	4
Ialt	1966	1944	1888	221	186	169

* Skolen i Frørup samarbejder med skolen i Tarp.

** Skolen i Valsbøl samarbejder med skolen i Skovlund.

Nordfrisland amt	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Bredsted	112	102	106	10	12	10
Frederiksstad	104	105	110	19	16	13
Garding	35	34	21	8	1	1
Humtrup*	24	23	19	—	—	—
Husum	317	310	322	17	29	28
Kejtum	32	40	37	6	6	5
Ladelund	22	23	26	3	4	2
List	39	37	31	3	—	2
Læk/Agtrup	78	72	71	6	5	—
Nibøl	45	52	52	4	8	5
Nykirke	10	7	13	—	1	2
Risum	51	52	63	9	6	8
St. Peter	8	6	6	1	—	—
Sønder Løgum	7	5	7	3	2	3
Tinningsted	26	28	16	1	2	2
Tønning	151	133	125	21	11	11
Vesterland	143	146	150	13	13	12
Vollervik	15	19	20	3	3	2
Vyk	10	9	10	—	—	—
Ialt	1229	1203	1205	127	119	106

* Skolen i Humtrup samarbejder med skolen i Sønder Løgum.

Rendsborg-Egernførde amt	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Askfelt	17	12	9	3	3	—
Egernførde	266	265	276	34	27	32
Karby	15	21	17	2	6	—
Rendsborg	256	256	266	19	32	27
Risby	38	47	45	1	6	5
Vestermølle	26	20	15	8	4	3
Ialt	618	621	628	67	78	67

Sammendrag	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Flensborg by	2744	2726	2736	182	162	171
Slesvig-Flensborg amt	1976	1944	1888	221	186	169
Nordfrisland amt	1229	1203	1205	127	119	106
Rendsborg-Egernførde amt	618	621	628	67	78	67
Ialt	6567	6494	6457	597	545	513

yde en mere omfattende og mere differentieret begyndelsesundervisning i tysk, og det gør det næsten umuligt for en ikke-dobbelt-sproget lærer at undervise. Det gør det derudover næsten umuligt at opfylde det erklærede formål: at forme en hjemstavnsbetonet undervisning.« Forstanderen formulerede problemerne meget skarpt med ordene: »Hvis der ikke indenfor folkedelen tilfalder efterskolen opgaver, så må den lukke sine porte.« En undtagelse gjorde han dog for den landbrugsfaglige uddannelse, og han udtalte til sidst håbet om, at der kunne opnås en balance mellem på den ene side hjemstavnstilknytning og på den anden åbenhed mod verden. (Der Nordschleswiger 25. maj 1979).

I Sydslesvig fremtræder sproget problemet på en anden måde. Man fastholder, at sko-

lerne er indrettet udelukkende med henblik på den danske folkedel, men flere skoleledere har peget på, at elevernes evne og vilje til at bruge det danske sprog er på retur. Således har bl.a. skoleinspektør Alfred Jacobsen i Harreslev udtalt sig. Under den følgende debat blev der peget på, at forældrene i højere grad burde læse højt for deres børn. Egnede litteratur for børn blev efterlyst, og det blev anført, at ferieopholdene i Danmark ikke mere havde samme omfang og virkning som tidligere.

Der er her rørt ved et alvorligt problem for de danske skoler i Sydslesvig, men der har også vist sig vilje til at tage denne udfordring op. Ved læsning af nedenstående statistik må man holde sig for øje, at tal ikke er alt.

TYSKE SKOLER I NORDSLESVIG

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1977	1978	1979	1977	1978	1979
Gymnasiet i Åbenrå	146	124	131	—	—	—
Åbenrå	184	205	197	16	12	20
Haderslev	141	137	131	10	12	12
Sønderborg	139	149	156	11	10	12
Tønder	172	160	164	5	14	6
Tinglev	245	240	235	14	13	14
Højer	31	33	33	2	5	4
Burkal	71	65	58	10	5	9
Felsted	26	23	20	6	3	3
Gråsten	82	79	70	13	10	9
Løgumkloster	48	46	44	5	5	7
Ravsted	28	25	23	—	3	3
Brunde	31	29	29	7	3	4
Jejsing*	19	13	—	2	1	—
Nordborg	29	33	41	1	5	6
Øster Højt	11	10	12	0	2	2
Padborg	16	17	20	3	1	3
Uge	12	9	13	0	3	0
Efterskolen i Tinglev	58	77	69	—	—	—
Ialt	1489	1474	1446	105	107	114

* Jejsing er sammenlagt med skolen i Tønder.

Antal børn i børnehaveklasser**ved tyske privatskoler**

	1977	1978	1979
Åbenrå	9	19	17
Sønderborg	6	11	12
Haderslev	12	14	13
Tinglev	12	12	11
Burkal	5	9	7
Børnehaveklasser ialt	44	65	60
Tyske privatskoler inclusive børnehaveklasser	1533	1539	1506

UDVIKLINGEN 1952–1979

	<i>Danske skoler i Sydslesvig</i>			<i>Tyske skoler i Nordslesvig</i>			
	<i>Antal skoler</i>	<i>Nybe- gyndere</i>	<i>Samlet elevtal</i>	<i>Antal skoler</i>	<i>Nybe- gyndere</i>	<i>Samlet elevtal</i>	<i>Samlet elevtal incl. børne- have- klasser</i>
1952	84	663	10962	25		884	
1953	86	736	9977	27		886	
1954	88	571	8855	28		911	
1955	89	532	7722	29		962	
1956	85	458	6728	29		1039	
1957	86	462	5901	30	158	1115	
1958	86	449	5421	30	162	1196	
1959	82	410	4968	31	191	1298	
1960	81	383	4633	29	190	1376	
1961	81	433	4554	29	166	1474	
1962	81	405	4301	29	168	1519	
1963	80	404	4189	29	184	1594	
1964	80	440	4083	29	166	1632	
1965	77	470	4048	28	156	1632	
1966 (april)	73	539	4118	29	156	1637	
1966 (december)*	71	300	4100	—	—	—	
1967 (august)*	68	430	4158	29	143	1654	
1968	68	563	4335	26	137	1648	
1969	68	612	4599	26	137	1652	
1970	65	596	4792	25	141	1645	
1971	65	648	5067	24	127	1617	1657
1972	64	763	5520	24	132	1603	1652
1973	59	754	5865	22	129	1588	1654
1974	59	684	6017	22	130	1560	1622
1975	58	680	6265	22	126	1533	1588
1976	58	653	6525	20	120	1506	1556
1977	58	597	6567	19	105	1489	1533
1978	57	545	6494	19	107	1474	1539
1979	57	513	6457	18	114	1446	1506

* Disse to terminer repræsenterer de såkaldte kortskoleår, der gennemførtes i forbindelse med om-lægningen af skoleårets afslutning fra april til juli.

»Diese rabiaten Genealogen«

AF P. MIKKELSEN

Mange læsere vil kunne finde slægtninge, bekendte eller bekendtes bekendte nævnt i denne artikel skrevet af den energiske slægtsforsker, seminarielektor, cand. mag. P. Mikkelsen, Vordingborg, som har søgt og fundet et vidt forgrenet net af forfædre i Sønderjylland.

Slægtsforskning er i høj grad aktuel i vore dage. Folk fylder læsesalene i vore landsarkiver. Nogle er flittige gæster, andre stikker næsen lige inden for og forsvinder lige så hurtigt igen. Deres udgangspunkt har været for usikkert. Studiet forekommer for vanskeligt, for uoverkommeligt trods hjælp og vejledning af arkivpersonalet, der viser stor kyndighed og megen tålmodighed og langmodighed. Relativt sent kom vi, min kone og jeg, i gang med arbejdet i arkivet. Det foregående slægtled var gået bort, dets viden var ikke blevet udnyttet og fastholdt. Selv havde jeg siddet i 45 år på kateder og doceret historie for vordende lærere, og min kone var omgivet af historisk nimbus som sønnedatter af rigsarkivar A. D. Jørgensen, en af de udødelige i dansk historieskrivning, som datter af retshistorikeren, højesteretspræsident Troels G. Jørgensen, som gift med mig, som mor til en hovedfagshistoriker og endelig som søster til en landsarkivar. Den uforlignelige professor Vilhelm Andersen kaldte da også vort hjem »det historiske hjem«.

A. D. Jørgensen havde udarbejdet sine slægtsbøger i 1884 og 1894. Nu ville vi se, om vi kunne samle stof til en familiehistorie for min slægt. Vi gik i gang på bar bund, ingen havde mig bekendt forsket slægtens veje. Ved familiesammenkomster blev der ymtet om fannikeblod og frisersind; der blev også talt om, at vi var rundet af godtfolk;

det var især min moster Christine i Ellum, gift med farbror Hans Mikkelsen, der dvælede ved disse noget vage minder, knyttet til store gårde i Haderslev herred. Hendes børn erklærede jævnt og bramfrit: hold bare op med det, mor! Det er ikke andet end pral! Men tante havde nu alligevel ret, måske mere end hun i sin vildeste fantasi havde forestillet sig.

Et andet familiemedlem fra Als talte om, hvordan en grandonkel fra Tontoftgård i Nordborg »in einer Kutsche zu den Empfangen des Herzogs von Augustenburg gefahren sei«. Så vidste vi det, på tysk.

Vi levede i et grænseland, hvor dansk og tysk sindelag trivedes side om side, hvor nationale skillelinier gik gennem slægten. Det var som om de sydvendte storbønder følte sig finere, hævet op over almuen. »Di renn vos skuit« lød en kommentar.

Vi startede 1971, brugte al vor fritid, ferierne, for mit vedkommende afbrudt af alvorlig sygdom. Og vi lod 1976 arbejdsresultatet trykke, på egen bekostning. Trykning af en bog er nu om stunder en bekostelig sag, og udgivelsen er så absolut en underskudsforretning. Til gengæld har man haft glæden ved at grave de fremfarne slægter frem, stifte bekendtskab med dem, som er totalt glemte og alligevel er vores forudsætning. Vi følte faktisk en aldrig bristende forpligtelse over for dem, det var som om de tryglede om frigørelse ud af de århundredgamle protokoller, hvis skrift undertiden var blegnet til ulæselighed. Med Jeppe Aakjær søgte vi slægtens spor i stort og småt. Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog har gemt et gran af slægtens ve og våde. Nu skulle de røbe os, hvad vej vi drog og løfte os en flig af livets gåde.

Vi kaldte vort værk »Til slægtens ihukommelse«. Forudsætningen for selv at gennemføre et sådant arbejde er selvfølgelig den nødvendige tid til disposition, kendskab til gotisk skrift – jeg havde lykkeligtvis i de unge studenterår deltaget i kursus for gotisk skrifttydning, arrangeret af personalhistorikeren, kgl. ordenshistoriograf Louis Bobé; man må desuden have mønt og vogn til rådighed og være besat af en glødende interesse for slægten. Det er dog, når alt kommer til alt, dens blod, der ruller i vore årer.

Da vi afsluttede vore studier i landsarkiverne i Åbenrå, Viborg, Odense, Gottorp og i Rigsarkivet, var en slægt vakt til live igen. Vi var gået i dybden og i bredden, det havde taget tid; det var en lang vandring i slægtens historie, men det var umagen værd, syntes vi da, og det var vi ikke ene om at synes. Mine forfædre var en slægt af bønder og håndværkere, storbønder og præster, lav- og højadelige, kongelige, altså et gennemsnit af det arbejdende Danmark. De kongelige bredte sig ud over det ganske Europa og udgjorde et internationalt selskab. Alle hører de med al den stund, de en liden stund i støvet var bærere og fortsættere af slægtens liv.

*

Kilderne til vor slægts historie er først og fremmest utrykt materiale: kirkebøgerne, hvoraf Højst fra 1576 er den ældste, kirke-regnskaberne 1564 til 1714, skyld- og panteprotokoller, Nebenbøger, herredstingsprotokoller, folketællingslister og jordebøger for Haderslev amt 1596 til 1642, de sidste i Rigsarkivet, de første i landsarkiverne. Syd for grænsen opbevares kirkebøgerne i præstegårdsarkiverne, egentligt til gene for præsterne, der må stille tid og rum til rådighed. Vi andre må køre rund til fjerne og afsidesliggende sogne, vi for eksempel i Nordfrisland og på Før.

Jeg vil ikke påstå, at vi var lige velkomne i alle præstegårde. Et sted vakte jeg en Guds

mand af hans pastorale slummer og blev modtaget med et »diese rabiaten Genealogen!« Men efter endt samtale lød det forsonligt og på dansk: Gud være med eder! Et andet sted spurgte jeg: Får De tit besøg fra Danmark? Nein, Gott sei dank, nein! Så vidste vi det. Vi førte med os resultatet af vore kirkebogsstudier, og vi lærte det herlige frisiske land at kende, de vide strækninger med de utallige hvide får, den høje himmel, Theodor Storms, Siegfried Lenz' og Emil Noldes land.

De af os benyttede kirkebøger var Vodder, Løgumkloster, Højst, Føvling-Holsted, Nordby Fanø, – Nordborg, Egen, Oksbøl på Als, Svenstrup, Horne på Fyn, – Vedsted ved Haderslev, Hoptrup, Vilstrup, Halk, Øsby, – Emmelsbøl, Horsbøl, Dagebøl, Niebøl, Lindholm, og Niebelum på Föhr. De benyttede kirkebøger viser, at slægten var stationær og levede inden for begrænsede områder. Disse uerstattelige kirkebøger er nu ved at blive slidte. For at skåne dem har man fotokopieret dem eller også bevaret dem i film.

Af trykt (stencileret) materiale må jeg notere P. Kr. R. Hofmansens (død 1978) »Gården i Soed med Langmose og Beierholm« (1951), i samarbejde med gårdejer Jens Peter Jensen i Soed, besidder af den ældste slægtsgård i Sønderjylland, og desuden hans »Slægten Ytzen« (1953). Dertil må føjes publikationer af Eduard Juhler, død 1967, præst i Åbenrå, en udmærket genealog, der blandt andet lod trykke afhandlinger om friggårdene i Haderslev herred, om slægt og jord i Ustrup og Vejbløgd og om forbindelsen Emiksen og Ytzen. Og yderligere udarbejdede han en meget værdifuld slægtebog, som er deponeret i landsarkivet i Åbenrå.

Da Louis Bobé påbegyndte sit monumentale genealogiske værk om Ahlefeldterne, valgte han »den naturlige vej at forfølge den nulevende slægt tilbage til deres ældste ud-spring. Min næppe af alle fagmænd billigede arbejdsmetode at begynde slægtsstudierne med de levende – følgende rebslagerens

eksempel som en dansk historiker i spøg udtrykte det – er senere af en autoritet som statsarkivar H. Grotefend blevet betegnet som det eneste følgeværdige princip. Fra neden af op ad, fra sig selv, den levende, må man begynde konstruktionen af et stamtræ, hvis man ikke vil udsætte sig for de største vildfarelser. Stedse fremadskridende fra det bekendte til det ubekendte.«

Vi arbejdede på samme måde som Bobé. Vi begyndte med os selv, bedsteforældre og så videre, så langt som vi nu kunne komme tilbage, til ca. 1700, og det er jo det almindelige. Vi gjorde de samme erfaringer som Bobé. At mangel vej var forgæves, mangel måtte gøres to gange, når erfaringen lærte, at drættet ikke var draget dybt nok.

Mest interessant var vel nok min mormor, fru Amalie Petersen, født Ravn, Stenholtgård i Pøl på Als. Hun hørte til i Haderslev herred syd for fjorden, og hun var ætling af de adelige slægter Ytzen (1400) og Vothe (1516). Udgangspunktet var Pamhulegård med nær tilknytning til Vejbløgdgård, Marstrupgård, Østergårdsmølle, Grødebølgård, Vonsmose, Boyum, Nørballer, Ultang, Medstedgård, Bejerholm, Falle Jensens gård på Årø og indgift på Skovbygård og Boskov. Krage søger mage, siger man jo, og lige børn leger bedst, siger man også. Disse forbindelser har været resultater af en ægteskabspolitik, så det batter, lige så sindrigt hæklet som Christian IXs og dronning Louises. Disse slægter udgjorde en afgrænset og reserveret gruppe langt op i tiden. De var standsbevidste.

Jens Jørgensens svigermor, † 1777, forlangte for eksempel i sin aftægt det fineste stolestade i Hoptrup kirke og deri den bedste plads. Og hans søster, † 1823), fru en på Vejbløgdgård, forlangte at blive gravlagt inde i Vedsted kirke hos de fremfarne af slægten. Der var en følelse af slægtssammenhæng og slægtsbevidsthed.

Disse storbønder i Haderslev herred har fået ry for at være stive som støtter og torne.

En tilflytter sagde til mig: Vi tilflyttere bliver holdt på afstand. De som født medlem af klanen vil blive modtaget med åbne arme. Det slog til. Som Ytzenætling havde jeg et helt sikkerhedsnet af slægtsskabsforbindelser i herredet.

Jeg vil nævne nogle markante typer, hvis ætlinge i dag blomstrer i hele herredet.

Simon Knudsen Ytzen, død ca. 1713 på Langemose, opbevarede adelsdokumentet fra 1400. Han lod det retsligt bekræfte 1694, og denne bekræftelse findes i Rigsarkivet. Det ser ud til, at han har været stærkt historieinteresseret. Hans bronzelysestager med navn og årstal 1673 står endnu på altret i Halk kirke; hans specificerede redegørelse for gården og hans fæstebønder findes i Rigsarkivet; hans friggårdsrettigheder, egenhændigt bekræftet af kong Frederik 3. findes i L.A. i Åbenrå. I denne forbindelse kan det noteres, at hans bror Hans Knudsen, gift med Elsebe Matzdatter Vothe fra Bejerholm, havde et arkiv på gården, hvilket udtrykkeligt omtales i salgsdokumentet af 1684.

Hans Madsen på Vonsmose, død 1765, blev stamfar til Scherrebeckerne på Bejerholm, og en af deres efterkommere var nylig afdøde fru Ellen Scherrebeck, »Stenkås« i Halk, hvis hjem var et rent kulturhistorisk museum. Der var nok til at indrette en Scherrebeckernes mindestue i Haderslev museum. Han er også stamfar til slægten Ravn på Pamhulegård (1737–1900) og desuden til Dahlmansslægten på Boskov og i Randerup og til Peder Hiendressens efterkommere på Lund i Vilstrup.

Lorenz Pedersen Boyum, død 1784, ejer af en helgård i »Æ fogelschau« sydvest for Langemose, han bliver stamfar til Ravnsgårdslægten og gennem den til førnævnte Ellen Scherrebeck og Gerth Pedersen Holm, Sodegård.

Jens Jørgensen, død 1774 på Marstrupgård, bliver stamfar til Jens Boischau på gården og gennem sit oldebarn Elsebe Christine Knudsen, gift med Wolle Madsen Kragh i

Brerå, stamfar til en talstærk flok af Kraghslægten.

Ritmester Jørgen Simonsen på Vejbløgd, død 1689, og Thomas Hansen Raun, Medstedgård, død ca. 1734, er stamfædre for den hjemmetske Schmidt-Vodder familie.

Alle disse nævnte mænd er mine stamfædre, og de viser det utroligt indgifte i Haderslev herred. Jeg kan nævne nogle flere eksempler: Trine Falle Pedersensdatter fra Stenderupgård (1701–80) bliver gift med Erik Jørgensen på Skovbygård, død 1729. Deres datter Anna bliver gift med fribonden Peder Hansen på Grarupgård. Jens Jørgensens datter på Marstrupgård, Mergreth (1756–1801) bliver gift med Jørgen Konradsen på Pamhulegård. Deres datter Thyer (1790–1883) bliver gift med Jens Madsen Bruun på Marstrupgård og bliver således kone på sin morfars gård. Et fotografi af hende er bevaret, det er det ældste fotografi i slægten.

Jørgen Nissen, død 1710 i Nørby Marstrup, havde tre sønner: Nis giftede sig med to helgårdsdøtre, og Konrad giftede sig med Hans Pedersens datter Kirsten på Pamhulegård og fik med hende gården; Bertram giftede sig med Erik Jørgensens enke Trine på Skovbygård. Altså lige børn leger bedst.

Det siger sig selv, at adskillige i det herred har en stærk historisk sans og en udpræget slægtsfølelse. De er jo gamle slægter på egen jord. Jeg kan nævne flere: der er pastor Eduard Juhler i Åbenrå, en habil genealog; der er frøken Gunder Nissen, før Strandelhjørn, nu Bevtoft, en alsidig begavet dame, før husmoder på en stor gård, billedskærer, malerinde og dertil med sin kusine, frøken Christine Simonsen i Ustrup, flittigt arbejdende på landsarkivet i Åbenrå. De har arbejdet med slægts- og gårdhistorie i Bevtoft og i Vedsted. Manuskripter ligger færdige til trykning. Det ville være rigtigt og rimeligt, at trykningen blev bekostet af de pågældende sogne – til glæde og nytte for dem, der arbejder med lokalhistorien. Sluttelig kan næv-

nes, at gårdejer Frede Scherrebeck i Sønder Vilstrup og gårdejer Mathias Kragh i Hovst er stærkt slægtshistorieinteresserede, og de ses jævnligt på landsarkivet i Åbenrå.

Ytzenslægten lever stadig i lige linie i Jylland og i USA. Biologisk er vi en talstærk flok af efterkommere. Der er min bedstemors descendens, der er Simonsens fra Vejbløgd, der er den pastor Schmidtske familie, og der er en del af Scherrebeckerne fra Bejerholm.

Engang kom vi kørende fra Årø sund og holdt for ved Halk kirke. Jeg gik ind til købmand Tramm og bad om kirkenøglen. Hvad, sagde han, er der familiekomssammen? Prøv lige at se over på kirkegården. Der gik to par: Ernst Ludvig Ytzen og hustru fra Hejsager og gårdejer Jesper Simonsen og hustru fra Kalvslund. Ytzenslægt.

*

Til en frokost ved mit 50 års studenterjubilæum i Ribe 1974 havde jeg æren af at have til bords den sidst levende af vore lærere, lektor Louise Mortensen, Ribe katedralskole. Hun skænkede mig til minde Hofmansens bog om Ytzenslægten. Hun var nemlig også en Ytzen.

Ytzenslægten blev nobiliteret af Erik af Pommern den 29. marts 1400, med ret til at bære følgende våben: i hvidt to blå sparrer og imellem dem en blå ring. På hjelmen en blå sparre over blå ring samt tre røde struds-fjer. Slægten var knyttet til Langemose i Halk fra 1400 til 1826.

Pastor Ed. Juhler gjorde den iagttagelse, at Ytzenbørn deltog i boskiftet efter den højadelige godsejer Otto Hartvigsen, Refsøgård i Sommersted sogn, død ca. 1525. Hvordan kunne de være det? Kun ved at være datterbørn af den afdøde. Denne havde to døtre: ugifte Dorothea og Sophie Emmiksdatter gift med Henrik (Ytzen). 100 % sikkerhed for hypotesen om dette ægteskab er der ikke, men der er en til vished grænsende sandsynlighed for, at den er holdbar. Ingen har mig bekendt bestridt den, flere har accepteret

den. Og jeg ved heller ikke, hvordan man skulle kunne gendrive den. Henrik Ytzen var en lille godsejer og Sophie en højadelig frøken af en ikke særlig velsitueret familie. Hun var en generalnævner for hele den højmiddelalderlige adel: Emmiksen, Bjørn, Muus, Hvide, Krognos og Løvenbalk. Og Løvenbalkerne var vildskud på Valdemarernes kongelige stamme, ætlinge af Kristoffer 2. og en jomfru af de gamle Lungers æt. Gennem Knud Lavards hustru Ingeborg og gennem Valdemar den Stores dronning Sofie er der direkte forbindelse til Vladimir 1. den Store af Kiev, død 1015.

Valdemar Sejr fortsatte slægten med sin anden hustru Berengaria af Portugal, død 1221, og hun var i henhold til S. Otto Brenner: *Nachkommen Gorms des Alten* (1964) s. 259 en ætling af Karl den Store, død 814, der som bekendt nedstammede fra biskop Arnulf, død c. 650.

Forandring fra en kongelig eksistens til en borgerlig tilværelse kan ske ved en langsom assimileringssproces. Det kan også ske hurtigt. Vi ved jo alle, at en czardatter i vor tid levede som gårdmandskone i Ballerup.

Vi besøgte selvfølgelig de gårde, som vi har familiemæssig tilknytning til, og her blandt andet Marstrupgård i Hoptrup sogn. Der lå et genealogisk opus: Ahnentafel der Geschwister Wilhelmini, Mühlheim an der Ruhr, skrevet på tysk af ingeniør Artur Wilhelmi og fru Thyra, født Bruhn. Jeg kendte ikke forfatterne. Det viste sig, at fru Thyra Wilhelmi var en sønnetatter af en grandtante på Als, af slægten Petersen, Stenholtgård i Pøl. Hendes far nedstammede i lige linie fra den gamle Bruhnsslægt på Marstrupgård. Og gennem sin mor nedstammede hun fra de europæisk berømte Fugger i Sydtykland. »So gehen die Fäden von Hamburg nach Graben im Lechfeld und Augsburg.«

Er der nu virkelig genealogisk interesse i tiden? Vil folk nu virkelig ofre noget på det alter? Og da må man jo altså svare, at folk nok er interesserede, men de vil helst have

det gratis. Karakteristisk er følgende: en kendt godsejerfamilie på Sjælland ville fejre 200 års jubilæet for slægtens overtagelse af godset. Der var stor festmiddag i laden, og der var gode talere; en af dem foreslog, at der skulle udarbejdes en familiebog, men et økonomisk nøgternt medlem sagde: »Vi må hellere lade en liste gå rundt ved bordet, så kan enhver tegne sig for et beløb.« Tegnningen gik trægt, og familiehistorien blev ikke til noget.

Vi dyrkere af genealogien har for at citere Louis Bobé fra »Livsdagen lang« et og andet til fælles med dem, der er optaget af at løse kryds- og tværsopgaver, gådegætning og mosaikarbejde, puslespil. Og så er der det ved sådant arbejde, at man aldrig bliver færdig, der vil altid være muligheder for supplerings og sandsynlighed for rettelser. Mulighed for fejlslutning er mangfoldig.

Vel er kirkebøgerne et kosteligt og uerstatteligt forskningsmateriale, uden hvilket familieforskning ville være en umulighed, men der har indsneget sig forvirrende fejl, dels ved meddelernes brøstfældige orientering, dels ved præsternes svigtende nøjagtighed. Det må også bemærkes, at kirkebøgerne er hermetisk tillukkede de sidste 50 år, hvorefter man er henvist til nulevendes hukommelse. Og da må man sande: *Errare humanum est*, det er menneskeligt at fejle. Bobé beundrede i de unge år Anders Thiset for hans »enestående adelshistoriske og heraldiske viden«, men Bobé blev med årene klar over, at ingen kan arbejde med den urokkelige sikkerhed, som Thiset mente at kunne med sine stamtavler i DAA.

Afsluttende vil jeg bemærke: udarbejdelse af et familieopus er det rene filantropi. Men til gengæld kan man glæde sig over at være den første, der har sat spaden i jomfruelig jord; man kan glæde sig over, at slægten er båret frem til lyset endnu en gang, for en liden stund, for med Axel Juel: fra mulm vi kom, til mulm vi går, hvem skimtes vel om tusind år, hvor sekler sank som sol i vest.

Boganmeldelser

Kim Salomon: Konflikt i grænseland – Sociale og nationale modsætninger i Sønderjylland 1920–33

170 sider + tysk sammendrag + 40 sider noter (Gyldendal)

Den unge danske historiker Kim Salomon har fået sin bog om »Konflikt i grænseland« antaget som doktordisputats ved Lunds universitet, hvor man har et hold historikere til at arbejde med grænse- og konfliktforskning. Det er de principielle problemer, man her søger at afdække, og det har også sat sit præg på Kim Salomons disputats. Vi citerer:

»For at forklare eksistensen af grænsekonflikt i almindelighed kan to centrale teorier udskilles. Den ene søger årsagerne i de nationale forhold; i følge denne teori beror grænsekonflikter på nationale modsætninger, på modsætninger mellem forskellige kulturer ... Den anden teori lægger tyngdepunktet på de økonomiske forhold, hvor den grundlæggende konflikt er mellem forskellige samfundsklasser ... Ifølge denne teori skal grænsekonflikter derfor ses som et led i klassekampen ... Ved undersøgelsen af udviklingen i Nordslesvig er det derfor vigtigt at fastslå, hvilken af de to teorier, der er relevant for at forklare grænsekonflikten.«

Forfatteren vil altså ved hjælp af udviklingen i Nordslesvig (som han identificerer med Sønderjylland) 1920–33 belyse betydningen af de forskellige konfliktteorier, men det ødelægger bogen for ham. Enhver læser, der kender sønderjyske forhold, vil straks være klar, at ingen af de nævnte teorier kan få et sandhedsbevis her i landsdelen, hvor konfliktgrundlaget er blevet sammenfiltret af en manglehundredårig udvikling, hvor nationale og sociale, dynastiske og økonomiske, kulturelle og personlighedsprægede faktorer har spillet ind. Det behøver man ikke at skrive en disputats for at opdage.

Historikeren gør derfor vold på stoffet, når han vil skære det ud til en analyse til belysning af de to teorier. Han spørger: Hvorfor eksisterede der en grænsekonflikt i Nordslesvig efter 1920, og hvorfor ændrede denne konflikt intensitet på visse tidspunkter? Og så ser han helt bort fra, at modsætningsforholdet fra før 1920 ikke pludselig kunne manes i jorden. Det tager da tid for de tidligere magthavere at afvikle deres herredømmetraditioner, og på dansk side var opsamlet en række vanskeligheder, der ikke bare kunne løses gnidningsfrit, ligesom selve omstillingen, overflytningen fra et land til et andet må rejse problemer.

Det tyske mindretal, der havde kæmpet så hårdt imod grænseflytningen i 1920, håbede fra første færd på en ny afgørelse, og det måtte uundgåeligt præge holdningen overfor det danske styre. Hvis man vil undersøge vekselvirkningen mellem økonomi og national holdning, ligger det interessante problem hos dem, der stemte dansk i 1920. Hvordan reagerede de overfor de økonomiske kriser i landsdelen?

Kim Salomon har arbejdet sig igennem en del arkivmateriale, og det er lykkedes ham at fremlægge en række nye oplysninger. Men man har fornemmelsen af, at han kun kender landsdelen fra arkivsidens, og de oplysninger, han arbejder med, forenkler han og forskyder han til det ukendelige.

Nationalismen i Sønderjylland efter Genforeningen er en del af den borgerlige ideologi, siger forfatteren. På linie hermed nævner han, at regeringspartiet Venstre 1926–29

gik ind for en omfattende støtte til de sønderjyske landmænd, »men da det gjaldt den sønderjyske arbejderklasse fik piben en anden lyd. Regeringen Venstre anså det tilsyneladende for at være nationalt motiveret at støtte de sønderjyske landmænd, men ikke den sønderjyske arbejderklasse.« Forfatteren sigter hermed til Det sønderjyske erhvervsudvalg, der blev nedsat i 1928 (under en modstræbende statsminister, men altså dog som en regeringsforanstaltning).

Nu blev udvalgets betænkning først afleveret den 12. januar 1929, og Venstreregeringen gik af i april samme år, så der har ikke været megen mulighed for at føre forslagene ud i livet. Men Venstreregeringen har alligevel ansvaret, mener Kim Salomon, for statsministerens negative holdning øvede indflydelse på udvalgets arbejde: »Dets anbefalinger og forslag til forbedringer blev hverken særligt omfattende eller dybtgående. Henstillingen til regeringen indskrænkede sig til nogle få punkter.«

Det er en ret forbavsende argumentation. Medlemmer af erhvervsudvalget var bl.a. en arbejder, August Hilmer fra Egersund, endvidere den socialdemokratiske folketingsmand, maskinarbejder P. Mortensen fra Haderslev og den forhenværende minister, socialdemokraten C. N. Hauge. Disse skulle altså alle ligge under for Venstreregeringens holdning.

Ifølge betænkningen har udvalget ført forhandlinger med repræsentanter for arbejderorganisationerne, der pegede på otte foranstaltninger, som de ønskede gennemført. Udvalget konkluderer, at af disse otte ønsker vil de fire »i væsentlig grad være imødekommet«, hvis udvalgets forslag om landbrug og fiskeri tages til følge, medens to andre må henhøre under generelle foranstaltninger for hele landet.

Der er ikke taget særstandpunkter af socialdemokraterne og arbejderne i udvalget, og det står altså fast, at alle regnede med, at man støttede den sønderjyske arbejderklasse

ved at støtte erhvervene, herunder landbruget.

Det er imidlertid på overfladiske postuler som det anførte om manglende national motivering til at støtte arbejderklassen, stik i strid med kendsgerningerne, at Kim Saloman bygger sin argumentation.

Det er en kendt sag, at de økonomiske kriser i Nordslesvig virkede skadeligt på danskhedens nationale modstandsevne, og at Selvstyrebevægelsen, Leibebevægelsen og L.S., det tyske mindretal og det danske nazistparti drog næring af utilfredsheden med de økonomiske forhold. Kim Salomon har imidlertid trukket endnu en bevægelse ind i billedet, tyendeaktionen i 1923. Det var en protestaktion imod regeringens forholdsregler imod indvandringen af tjenestefolk fra Sydslesvig, efter Kim Salomons vurdering et vidnesbyrd om, at »danksindede bønder var villige til at opgive nationale interesser og i stedet prioritere privatøkonomiske hensyn«. Hans skildring af konflikten er imidlertid både ensidig og mangelfuld, og da den er fundamental for disputatsen, er det nødvendigt at gå grundigt ind på den.

Salomon refererer den sønderjyske folketingsmand Anders Lebecks forklaring om, at regeringen behandlede sagen ikke som et nationalt problem, men udelukkende fandt det uforsvarligt at tillade indvandring af tjenestefolk, når arbejdsløsheden i Danmark var så stor. Salomon forkaster imidlertid – uden begrundelse – denne oplysning, og erklærer, at »alt tyder på, at det var nationale årsager, som foranledigede regeringens indgriben«. Vi får ikke at vide, hvad dette »alt« indeholder.

H. P. Hanssens blad, Hejmdal, havde ud fra nationale synspunkter rejst en kampagne imod tjenestefolkene fra Sydslesvig, men den konservative folketingsmand Holger Andersen oplyste på et måde i Tinglev den 10. juni 1923, at justitsministeren allerede inden Hejmdals kampagne havde opmærksomheden henvendt på spørgsmålet, bl.a. på grund

af den herskende arbejdsløshed. Når Holger Andersens udsagn lægges til Lebecks, kan Salomon ikke klare sig med at sætte et postulat imod.

Under alle omstændigheder forsømmer Kim Salomon her at sammenstille Venstre-regeringens indgreb i 1923 til fordel for de arbejdsløse på bekostning af de sønderjyske bønder med hans betragtninger vedrørende Venstre-regeringens holdning i 1928 overfor støtteforanstaltninger i Sønderjylland.

Men dernæst forsømmer Salomon også at orientere om de implicerede landmænds argumenter og i det hele taget om de faktiske forhold. Han oplyser, at ministeriet ville reducere antallet af sydslesvigske tjenestefolk med 25 pct. om året. Men denne vejledning stammer fra 20. september 1923, da protesterne sommeren igennem havde haft lejlighed til at gøre indtryk.

Hvis man vil have indtryk af den baggrund, der var for landmændenes indsigelser, leder man forgæves hos Salomon. Så må man ty til aviserne.

På mødet i Tinglev oplyste Niels Skrumsager, at der i foråret 1923 var søgt indrejsetilladelse for 1180 personer sydfra, men der var kun bevilget indrejse til ca. 50. Det nord-slesvigske landbrug havde behov for arbejdskraft, fordi det skulle lægge om fra ekstensiv til intensiv drift, og fordi man manglede de 5–6000, der var faldet i verdenskrigen foruden de mange, der var blevet krigsinvalidere. Det var økonomisk fordelagtigt at få tjenestefolk fra det inflationsramte Sydslesvig, og det var jo en gammel tradition, at tjenestefolk drog til naboømråder, hvor der kunne opnås bedre vilkår, og at landbruget drog nytte deraf. Det var dog ikke blot et spørgsmål om løn. Den anviste arbejdskraft nordfra viste sig i en del tilfælde mindre pålidelig, og vanskelighederne ville blive endnu større, hvis den også skulle fylde hullerne efter sydslesvigerne.

Det er misvisende, når Kim Salomon henviser til, at alle sønderjyske rigsdagsmænd

på Kloppenborg-Skrumsager nær var enige om at begrænse indvandringen til Nordslesvig. Den konservative Holger Andersen ønskede nok, at der blev holdt igen overfor indvandringen, men han var skarp modstander af ministeriets rigoristiske og bureaukratiske fremfærd.

Justitsministeren benyttede sig af politiet som udøvende organ, og den sønderjyske befolkning havde fra den tyske tid aversion imod politiindblanding. Bedre blev det ikke, når f.eks. politimesteren i Tønder på en ansøgning om indrejsetilladelse for en tjenestepige svarede med en henvisning til de mange ledige landarbejdere.

Flensborg Avis fremhævede med beklagelse en række eksempler, der havde uheldig virkning i Sydslesvig. En søster til en dansk redaktør i Sydslesvig fik ordre til at forlade Danmark inden 14 dage og blev for en sikkerheds skyld ledsaget til banegården af politiet. En datter af en dansk foregangsmand blev afvist. Af 80 unge sydslesvigerne, der havde været på højskoleophold i Danmark og derefter ønskede at blive nogle måneder i plads, fik de 70 afslag »og måtte forlade landet øjeblikkelig efter skolens afslutning, deriblandt på enkelte skoler de flinkeste og mest dansk-begeistrede elever«. Osv. osv.

Naturligvis må de nationale interesser her tilsige bevilling af indrejse- og opholdstilladelse i stedet for begrænsning, og protesterne kan ikke berettige Salomon til at hævde, at de pågældende landmænd prioriterede deres økonomiske interesser over de nationale.

Men de store tal fra Sydslesvig omfattede jo andre end blot de danske og hvad med dem? Man kan jo ikke diskriminere. Hejmdal vurderede dem som en national fare. Flensborgfolkene, der i afstemningstiden havde søgt at vække Sydslesvig til danskhed, må i mange tilfælde have anset tjenestefolkene sydfra som en mulighed for at videreføre deres bestræbelser. Tallet blev så stort, at det ikke kunne siges at være ubegrundet at knytte nationale betænkeligheder dertil, men for-

holdet er langt mere kompliceret, end doktor-disputatsen antyder, og forfatteren har slet ikke fået fat i det modsætningsforhold, der her og på andre områder opstod mellem gamle danske sønderjyder og så »dem nordfra« og kongerigske myndigheder, der ikke altid lige smidigt greb ind i de spegede problemer.

Om tilstanden i 1923 fortalte Dines Barsøe, Mastrup, på et møde: Jeg hører til de små jordbrugere, og det er vanskeligt for os, når vi ikke kan få hjælp. Jeg har haft flere karle lejet, men de var blevet borte, eller var gået igen efter en dags forløb. På den måde bliver man bagefter med sit arbejde. Skal vi drive vore gårde ved hjælp af folk fra arbejdsanvisningskontorerne, bliver det ingenting til. Får vi folk herop med gode vidnesbyrd fra vore tillidsmænd syd for grænsen, så er det også nationalt forsvarligt. (Haderslev Stiftstidende, 11. juni 1923).

Kim Salomon benytter tyendeaktionen i 1923 til et forsøg på at aflive den gængse forestilling, at det var nationalt indifferente, der stod bag den senere selvstyrebevægelse og dens kritik af de økonomiske tilstande i Nordslesvig, thi i 1923 viste det sig, at dele af befolkningen på trods af deres nationale indstilling »prioriterede økonomiske interesser højere«, og forgrundsfigurerne var tilmed »kendte dansksindede bønder, som havde interesse i at få en billig arbejdskraft«. Men hvor mange af disse gik da over til selvstyrebevægelsen? Gjorde Kloppenborg-Skrumsager, Niels Skrumsager, Peter Grau, Peter Gad, Hejsel, Chr. Christensen, Elsmark, eller Chr. Skytt, Maugstrup? Nej, de gjorde ikke, og de ville sikkert protestere voldsomt, om man foreholdt dem, at de satte deres nationale interesser under de økonomiske. Der er forøvrigt også en national interesse knyttet til bevarelsen af økonomisk bærestyrke hos grænselandets befolkning.

Med uholdbarheden af Kim Salomons analyse af tyendeaktionen skrider en vigtig del af grundlaget for hele hans teoretiske opstilling. Men der er meget andet at indvende.

Bogens kapitel om »dansk national jordpolitik« indledes således: »Ved Sønderjyllands genforening med Danmark fik den danske stat mulighed for at drive en aktiv national jordpolitik i landsdelen, på samme måde som Prøjsen havde gjort før krigen. I de første år efter Genforeningen oprettedes også forskellige institutter og udvalg i Sønderjylland med jordpolitik på programmet.«

Salomon negligerer totalt, at man fra dansk side betragtede jordkampen som et onde, og at f.eks. den danske stat frivilligt og bevidst i denne sammenhæng opgav forkøbsretten til ca. 300 rentegårde, altså rettigheder, som den havde overtaget efter den præjssiske stat. Det danske kamporgan Nordslesvigs kreditforening ophørte også. Ved udstykning tog man vidtgående hensyn til tyske ansøgninger. Da den eneste udstykkede domæne i det sydlige grænseområde, Ellehus i Højst sogn, i 1926 blev udstykket, afhændedes de syv af de nye brug til tysksindede og kun tre til dansksindede. I 1935 viste en undersøgelse af 386 med statsstøtte oprettede ejendomme i Tønder og Åbenrå amter, at 19 pct. ejedes af tysksindede og 5 pct. af nationalt ubestemmelige.

Danske ønsker om en sydligere grænse har Kim Salomon fået galt i halsen. Den sag var afgjort i 1920 også for Flensborgbevægelsen, og »kravet om en sydligere grænse« levede ikke videre efter Genforeningen, som Salomon påstå. At han tilmed indlemmer Grænseforeningen i grænseflytningsbestræbelserne, omend den »gik mere diskret frem i grænsespørgsmålet«, er helt ved siden af. Når der henvises til, at Grænseforeningens formål var at støtte og udvikle danskheden syd for grænsen, overser han, at Grænseforeningen var en sammenslutning af en række sønderjyske foreninger, der selv valgte deres opgaver, og nogle af dem valgte opgaver nord for grænsen.

Kim Salomon underbygger den forkerte opfattelse med en oplysning om, at det i en fælleserklæring 1923 fra det danske og det

tyske socialdemokrati anerkendtes, at den danske (venstre)regering »havde taget afstand fra det fremførte krav om at flytte grænsen mod syd«, men her er der tale om en klar fordrejning. I den socialdemokratiske erklæring tales der kun om »de planer, som med tilslutning fra enkeltpersoner i danske kredse udcastes om en forskydning af den danske grænse til et sydligere punkt end det nuværende, hvis den ved de sørgelige forhold i Tyskland påbegyndte splittelse og opløsning skrider frem«. Man kan ikke på den baggrund tale om »det fremførte krav« om en grænsflytning, som om det var en seriøs foreteelse. De påståede danske planer om en kanalstat var en ren pressesensation.

Dels af frygt for, hvad de bevæbnede fri-skarer syd for grænsen kunne finde på, dels af bekymring for den socialdemokratiske regerings afrustningsplaner dannede nogle sønderjyske mænd i Brede den 12. januar 1925 et grænseværn, der havde til formål at styrke forsvarsviljen, og hvis medlemmer i en given situation agtede at melde sig frivilligt til tjeneste i den danske hær. Kim Salomon kan ikke lide den slags og citerer den tyske gesandt, der kaldte grænseværnet et fascistisk korps. Salomons egen vurdering: »Desværre findes der intet materiale, der kan fastslå værnets ideologiske ståsted, men den tyske gesandts betegnelse er måske ikke helt misvisende.«

For sønderjyder vil den fascistiske glans dog nok gå af bevægelsen, når de hører, at formanden for grænseværnet såmænd var bankdirektør Rossen, Tønder.

Det er ubehageligt at læse Kim Salomons placering af bønderne i »den besiddende klasse« uden forståelse for den menneskelige tragedie det er at blive jaget fra hus og hjem og arbejdsplads, måske tilmed fra en slægts-gård. Det rystede sindene, langt ind i de danske rækker, og det er egentlig forbavsende, at proletariseringen af bønderne ikke kom til at koste mere nationalt. Vil man studere konflikt i grænselandet, må man frem-

for alt granske konflikterne i menneskesin-det, men Kim Salomon er ikke kommet læn-gere end til arkiverne.

Når Kim Salomonsen med forståelse om-taler de tyske krav om egne skolekommis-sioner, burde han ved siden af bestemmelsen se på praksis, som var den – formuleret af Jef-sen Christensen –, at mindretallet skal have hovedindflydelsen på den del af skolevæse-net, der er deres. Det blev faktisk praktiseret så liberalt, at andre danske kredse allerede i 1923 var ved at komme til den opfattelse, at så var det måske bedre at give den tyske indflydelse lovkraft gennem egne skolekom-missioner i stedet for at praktisere den i ly af en anden bestemmelse.

Den noget verdensfjerne indstilling illu-streres også af Kim Salomons kuriøse tanke-eksperiment: »Måske ville det være muligt at gennemføre en historisk undersøgelse af, hvor længe landsdelen har været dansk, re-spektive tysk. Måske ville det også på baggrund af en sådan undersøgelse være muligt at fælde en dom, dvs. afgøre hvorvidt Nord-slesvig i 1920 burde være tilfaldet Danmark eller forblevet tysk.«

Det er glædeligt, at de unge historikere fatter interesse for grænselandets problemer, men lidt ærgerligt, når det sker så overfla-disk som her. Og dog er bogen ingenlunde værdiløs. Der findes en del arkivoplysninger, som har nyhedens værdi, men når de anvendes isoleret, mangler den jordforbindelse, der kunne have givet et virkeligt frugtbart resul-tat af studierne. Også opstillingen af de forskellige problemsammenhænge kan man have udbytte af, men først og sidst kræver bo-gen, at den læses med kritisk sans.

Det er jo sjældent, at man befatter sig med perioden 1920–33, og under den synsvinkel kan man glæde sig over det stof, bogen bringer, og de problemer den sætter på dagsorde-nen. Men at den er betragtet som kvalifikation til en doktorgrad, må undre.

Bjørn Svensson.

Præsternes hemmelige våben

Asger Nyholm: Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850

(Historisk Samfund for Sønderjylland. 532 s., ill. Pris 90 kr. (160 kr.)

Lige siden Tønders daværende seminarieforstander, som det endnu hed, Asger Nyholm, i 1947 erhvervede den teologiske doktorgrad på en afhandling om Religion og Politik (en Monradstudie) har han, som det fremgår af senere arbejder, følt sig draget mod videre studier af dette emne. I så henseende lå Sønderjylland som selve arbejdsmarken, eller man skal måske bruge billedet af isbjerge i langsom bevægelse, med skarpe kanter og kun en tiendedel af den farlige substans synlig for mennesker.

I dr. Nyholms sidste store værk, som han har fået fra hånden tæt op imod de 80 år, udsendt af Historisk Samfund for Sønderjylland i et helt nytårsfyrværkeri af nye bogtitler, bliver gejstlighedens rolle i Sønderjylland under den 1. slesvigske krig (1848–50) undersøgt nøje og med god vilje til at forstå alle holdninger. Her klarer man sig ikke alene med en liberal indstilling, men må kunne omgås imponderabilier. En sådan sans er forfatteren i besiddelse af, og han når derfor ganske nær til de strømninger, som er med til at forme det slesvigske sind.

Men først fremlægges nogle historiske facts. Under indflydelse af »ånden fra 48« tilspidsedes forholdet mellem tysk og dansk i kirken efter nogle dramatiske begivenheder, således at flertallet af præsterne, der i begyndelsen af krigen stod ret desorienterede, senere kom til at danne en nogenlunde samlet opposition, som »med religiøs overbevisningskraft styrkede den slesvig-holstenske bevægelse«.

De danske myndigheder tog handsken op og erklærede krig i krigen. Ca. 85 af de »oprørske« præster blev på valen, således at forstå, at de blev afskediget. Da bladet i bogen sig vendte efter 1864, kom flere af dem dog tilbage i deres gamle eller nye embeder. Det gjaldt f.eks. den kendte præst i Felsted Ber-

tel Godt, der blev (prøjsisk) biskop i Slesvig 1864.

En anden markant slesvigsk præst blev ramt to gange med modsat fortegn. Det var Peter Otzen, der blev afskediget fra sit embede i Olderup af den provisoriske (slesvig-holstenske) regering allerede i 1848 til trods for, at nogle antog ham for at være »i hjertet« en god slesvig-holstener. Men Otzen havde nægtet lydighed mod de nye magthavere, hvilket han i 1850 begrundede i et dygtigt formuleret modskrift mod slesvig-holstenismen. Det danske ministerium for Slesvig rehabiliterede efter krigen Peter Otzen ved at udnævne ham til sognepræst i Kværn i Angel, men her tvang det nationale ham nu anden gang ud i tovene, idet han fra februar 1851 i henhold til de danske sprogreskripter skulle prædike hveranden søndag på dansk. Det hverken ville eller kunne han. Da han heller ikke efterkom en kongelig henstilling til provsterne om at møde frem for Frederik VII og den nu i anden forbindelse glorificerede grevinde Danner ved hoffet i Pløn, enedes de højere magter om at lade den dansk-loyale, men stædige og af væsen uvenlige Peter Otzen falde opad. Han blev præst og provst i Burg på Fehmern.

Det er dog en helt tredje præsteskikkelse fra kamptiden, Nyholm retter sin fulde opmærksomhed imod, når »generalen« i præsternes treårskrig skal drages frem til beskuelse. Det er præsten i Kiel, ditmarskeren Claus Harms (1778–1855). Betegnelsen general er for militant og verdslig om denne reformatoriske skikkelse, der i sine erindringer skrev, at »mit præsteembede, det alene har været mit liv«. Harms var teolog, ikke politiker, men også på anden måde præget af paradokser. Hans vækkelsesbevægelse, der greb en hel generation af kaldsbrødre i syd, måtte i følge efterrationaliseringen være et

barn af noget nyt og moderne, eftersom epigonerne rent praktisk kunne erklære »sig bundet over for Gud i deres samvittighed til aktiv deltagelse i kampen for slesvig-holstenismen«. Men i sin teologi var Harms på ingen måde moderne. Han lagde sig i al sin tid fast på det 16. århundredes dogmatik og gjorde Luthers ord til sin ledetråd: »af nåde blive vi salige, ikke ved gode gerninger«. Disse gamle ord fornyede han til en »siegende, fliegende Wahrheit«. Skønt af natur konservativ og kongetro lå Harms' sympati, som han altså ikke politiserede, på slesvig-holsternes side. Hans vækkelsesforkyndelse udgik direkte af hans prædiken, skriver Asger Nyholm, idet han talte »i en ganske egenartet stil med rim og ordspil, antiteser og abrupte sætninger og med letfattelige billeder fra dagliglivet«.

Alligevel vil man nok spørge i dag, hvilke faktorer der bidrog til, at en håndfuld præster omkring en religiøs vækkelse kunne føre krig uden våben og uden en egentlig politisk ideologi, ja konkretisere et skisma, der fik langtrækken virkninger i Sønderjyllands historie. En af årsagerne er, som det nævnes, præsteskabets stærke stilling især i landbefolkningen både konstitutionelt, praktisk og åndeligt. Hvis man mener, at journalister i dag spiller en opinionsdannende og informativ rolle, så tog præsterne sig i sin tid af denne sag. Det var f.eks. gennem præsterne, at øvrighedens bekendtgørelser blev oplæst og forklaret for den enkelte, efter behov på folkemålet. Pastoren var pr. definition den klogeste i sognet og derfor nærmest embedsforpligtiget til at råde og vejlede i alle mulige private spørgsmål. Præstegården blev derved til en slags offentligt kontor, hvor man kunne komme uanmeldt undtagen naturligtvis, når fatter trak sig ind i kammeret og skrev. Ekstrakten af sin avislæsning delte præsten med sin lidet orienterede menighed. Også verdens gang sorterede under ham.

I spørgsmålet tysk eller dansk kirke, for nu at forenkke problematikken, indgår også

forskellen på præsternes uddannelse. De fleste præster i Slesvig var uddannet ved universitetet i Kiel, hvor studiet var ensidigt tysk præget, mens også sådan noget som selve eksaminationsformen foregik helt anderledes ved Københavns universitet. Det skabte modsætninger i den slesvigske landskirke, som ikke behøvede at være af personlig art, men var en forskel i holdning og tradition. Når et flertal af Kielkandidaterne ikke så gerne så de sønderjyske embeder besat med »københavnere«, mente de utvivlsomt, at de handlede pr. kald. Synet på grundtvigianismen var også negativt, og det er derfor påfaldende, som Nyholm fremhæver, at det var tre præster fra hertugdømmerne, der først gjorde Grundtvig kendt i Slesvig stift. Den ene var flensborgeren Peter Thomsen, der efter 1864 blev sognepræst i Stepping, og som i sine unge dage havde været kollega til Grundtvig ved Frederikskirken i København. Den tidligere omtalte biskop efter 1864, Bertel Godt, bedømmer i en visitatsindberetning fra Stepping 1874 pastor Thomsen let godmodigt-nedladende: »Han betragter sig selv som en af de få ægte grundtvigianere og erklærer de nuværende grundtvigianeres gros som vildfarne«. Lakonisk tilføjer bispen: »Ganske vist afviger han (Thomsen) meget fra dem!« Pastor Thomsen figurerer også i et brev fra Grundtvig 1842, da Thomsen var præst i Munkbrarup: »Her er i disse Dage en Præst fra Flensborg, som har været hos mig et Par Gange og fortalte, hvordan han og Colleger har Siemonsen (præst i nabosognet Husby i Angel) og Thomsen ugentlig i Klemme med den apostoliske Troesbekiendelse«. Den unævnte præst fra Flensborg er antagelig C. C. Aschenfeldt, senere provst og konstitueret biskop.

Men her må vi afstå fra at gøre yderligere dyk i personalhistorien, der som alt menneskeligt afgjort er bogens underholdende del og let at holde rede i takket være et fyldigt personregister. De barske kendsgerninger er,

at de slesvig-holstensksindede præster kom i klemme under Treårskrigen, dels ved at afgive en loyalitetserklæring til den provisoriske regering i Kiel og dels ved at ændre i den autoriserede kirkebøn, for så vidt angår den særskilte forbøn for kongen (Frederik VII) og »hele kongens hus«. I vore dage klarer pastor Margrethe Auken sine personlige samvittighedskvaler ved helt at stryge noget af kirkebønnen. Dengang fandt man frem til subtile synonymymer for kongenavnet, såsom »fyrste«, i hvilket fald adressen både kunne være Augustenborg og København, eller tilsvarende »landsherre«.

Disse påfund kom de gejstlige til at stå til regnskab for. Efter den danske sejr ved Bov 9. april 1848 krævede den danske regering, at præsterne (og andre embedsmænd) inden 24 timer skulle afgive en erklæring om deres holdning til den provisoriske regering, som endnu knap var tør bag ørerne. Knap 20 gejstlige, deraf to provster, ud af de 135, der bekendte kulør, tog uden forbehold afstand fra »oprørerne«, hvad de naturligvis også kunne bevise. Omtrent det samme antal men med tre provster i spidsen indtog en lige så klar stilling for den provisoriske regering. Det mindre modige flertal søgte med mange ord at forklare en slags ved-ikke-standpunkt. Afregningens time måtte dog udsættes til efter krigens slutning i 1850. Da blev der til gengæld taget fat fra en ende, og det er mere

end bemærkelsesværdigt, som understreget i bogen, at så godt som alle afskedigelser synes sket på foranledning af den nyudnævnte departementschef i det slesvigske ministerium, August Regenburt, en præstesøn fra Åbenrå. Dr. Nyholm gennemgår en række af disse afskedigelser, men en egentlig vurdering af forholdene i mellemkrigstiden ligger uden for hans emnes rammer.

Dette er en bog om sindelag i et grænse-land. Hvad det kirkelige aspekt angår, føres læseren ad mange veje frem til forståelse for, hvorfor det gik, som det gik, da Sønderjylland oplevede sit særlige tidehvert, hvori indgik strømninger, som både kom ude fra og samtidig udsprang af hjemstavnens kilder. Samtidig anskues to forskellige kirkesyn, som ikke kan defineres i en hånd vending, selv om der er tale om luthersk-evangeliske søsterkirker. Heller ikke genforeningen i 1920 satte skarpe skel. Den tyske landskirke kom til at leve videre i Nordslesvig, og i Sydslesvig må det den dag i dag begrundes, at det er rimeligt og nødvendigt med en dansk folkekirkelig ordning midt i det folkelige danske arbejde. Dr. Asger Nyholms store arbejde er således et bidrag til at retfærdiggøre individuelle placeringer i et grænse-land, sat ind i den historiske sammenhæng på ideel baggrund.

Eskild Bram

Årsskrift for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium

Nr. 36, udg. af Tønderinger Samfundet, Tønder 1979. 49 sider, illustreret

Kort før jul udkom »Årsskrift for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium«. Som regel er sådanne årsskrifter kun for særligt interesserede, men her har redaktionen ud over de obligatoriske meddelelser om ændringer i lærerkollegiet o.a. medtaget en række korte artikler af meget forskelligt indhold, hvoraf nogle vil have interesse for en større kreds.

Lærerstuderende Nils Vollertsen omtaler en undersøgelse af historiebøger for folkeskolen med henblik på deres behandling af det danske mindretal syd for grænsen. Han konstaterer bl.a., at historiebøgerne i højere grad interesserer sig for mindretallene i Spanien, Nordirland o.a. steder, hvor volden udgør et vigtigt element, end for det danske mindretal syd for grænsen.

Niels Erik Tyge har skrevet en interessant lille beretning om Digesagens udvikling siden 1957 i forbindelse med folketingets beslutning i 1977 om at bygge et fremskudt. »Fra at være et kuriosum i Danmarks historie er regionen blevet et samfundsanliggende i egentligste forstand«.

Herudover indeholder årsskriftet bl.a. ar-

tikler om »Voksenuddannelse – voksenpædagogik«, Pablo Neruda m.m. Heftet er illustreret af et liniehold i formning.

Interesserede kan få et eksemplar af årsskriftet ved at henvende sig til redaktøren, seminarieadjunkt Sv. Å. Karup, Ved Slotsbanken 26, 6270 Tønder.

Jørn Buch

Thomas Steensen og Rainar Kühnast: Jarling 1980. Ein nordfrischer Kalender.

As di win wait ...

Bredsted 1979

Fra det nordfrisiske institut i Bredsted er der blevet udgivet en kalender »Jarling 1980. Ein nordfriesischer Kalender. As di win wait ...«. Kalenderen er smukt illustreret med billeder i sort/hvidt af forskellige møller i Nordfrisland. Kalenderen er samtidig et forsøg på at præsentere de mange forskellige frisiske dialekter, f.eks. i forbindelse med ugedagene. Ugedagene er for hver måned skrevet forskelligt. Således hedder man-

dag i januar »Mündää« på saargooshiider freesch, men »Mundai« på öömrang.

Kalenderen indledes med ønsket om, at den vil skabe forståelse for den betydning møllen har haft og stadig har i det nordfrisiske landskab – »Som e blæst stæe .. så'n e møll geæ«, som der står på sønderjysk »Avtrup-dansk« ved siden af to tyske og tre frisiske sprog.

Jørn Buch

Dansk præste- og sognehistorie, Bd. X Haderslev stift, hefte 5, Åbenrå provsti, A, De nordlige sogne

Århus 1980

Under redaktion af A. Pontoppidan Thyssen er værket om præste- og sognehistorien i Haderslev stift nået til Åbenrå, Ensted, Løjt og Øster Løgum, omfattende kirkelige forhold og samspillet med den nationalpolitiske og sociale udvikling.

Mellem de nødvendige data findes som sædvanlig meget menneskeligt stof, f.eks. om de besvangrede brude, der ikke måtte bære brudekrans, om frimenighedspræst Thade Petersen, der kom cyklende fra Haderslev til Åbenrå for at holde gudstjeneste og som spændte sejl på cyklen, når der var medvind, om senere biskop Kaftan, der gennemførte, at pigerne i Åbenrå mellemskole fik engelsk, fordi de vordende kaptajnsfruer havde brug for dette sprog, om degn Gam-

melgaard, Stubbæk, der svingede fra tysk til dansk, og man læser om præsternes personlige og ægteskabelige problemer, således i Løjt, hvor den ødsle præstekone gjorde sin mand ulykkeligt gældbunden og drikfældig, medens en anden var så heftig og herskesyg, at hun aldrig kunne beholde sine piger og lærerinder mere end et halvt år ad gangen, og til gengæld en tredie – en englænderinde – var så rig, at ægtemanden kunne leve højt på hendes formue og kommentere, at præsteembedet kun gav til en håndskilling.

Jo, selv præstefruer skal være forsigtige, hvis de ikke vil overgå til historien. Men at de er taget med, gør unægtelig sognehistorien mere nærværende menneskelig.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

Bemærk, at de angivne datoer ikke altid er helt nøjagtige. Oplysningerne i Grænselandsdagbogen er for størstedelen hentet i dagspressen, og det kan være vanskeligt at se den nøjagtige dato for den enkelte begivenhed.

SYD FOR GRÆNSEN

1. december: Skoleinspektør Alfred Jacobsen, Harreslev, påstår på et skolemøde, at det danske sprog i Sydslesvig er på uhyggelig nedtur og frygter, at man på det sproglige område er ved at sætte identiteten over styr.

På årsmødet i hjemstavnsforeningen Schleswigsche Geest peges på, at dårlige og ikke vedligeholdte forhold omkring Danevirke ikke bør efterlade det indtryk hos besøgsgrupper fra Danmark, at det står sløjt til med plejen af fortidsminder. Vil man ikke risikere Danevirkes totale forfald, må der snarest sættes alvorligt ind.

4. december: Nordfrislands amt, som i 1979 ydede 178.500 DM til danske aktiviteter i amtet, vil drøfte en total ligestilling af danske og tyske aktiviteter med hensyn til amts-tilskud.

Karl Otto Meyer skriver i et svar til redaktør Siegfried Matlok, Der Nordschleswiger, at vil Slesvigsk Parti med 6500 stemmer gøre krav på et folketingsmandat, bør SSV med 22000 til 24000 stemmer have krav på et mandat i forbundsdagen.

6. december: Formanden for Det slesvigholstaenske Hjemstavnsforbund Werner Schmidt skriver i bladet Schleswig-Holstein, at vil

man undgå en unødigt skærpelse, som vanskeliggør en fornuftig fremtidsløsning, bør der holdes en tænkepause, i hvilken man på begge sider grænsen finder frem til løsningen på en legitim parlamentarisk repræsentation for mindretallene.

Forbundsværnet har 2020 civilt ansatte og årlig 4000 under uddannelse for Flensborg og Lyksborg arbejdspladser.

Den højreekstremistiske fløj i Slesvig-Holsten, som ialt omfatter ca. 130 personer og på forbundsbasis 26 grupper med ca. 1300 tilhængere, er lammet, erklærer en talmand for forfatningsbeskyttelsen i Slesvig-Holstens indenrigsministerium.

8. december: Gennem et omfattende nybyggeri skal der omsider ryddes op i Flensborgs Nørregade.

9. december: Ved en festgudstjeneste markeres Lyksborg danske kirkes 25 års jubilæum.

10. december: Flensborg anvender årligt over 80 DM pr. indbygger til kulturelle formål eller ialt 7,5 mill. DM mod et gennemsnit på forbundsbasis tilsvarende byer på 39 DM pr. indbygger.

11. december: Bauernblatt meddeler, at anlægget af det dansk-tyske dige vil planmæssigt blive afsluttet i 1981. På tysk side betyder det indvindingen af en ny kog på 550 ha.

SSV kræver i landdagen højere tilskud til de danske skoler og opfordrer ministerpræsidenten til at etablere et bedre samarbejde mellem partierne.

12. december: Den vesttyske forbundspræsident dr. Karl Carstens taler i Kiels landdag i anledning af 30-året for vedtagelsen af den slesvigholstenske forfatning. Han fastslår i talen, at løftet om at Slesvig og Holsten skulle blive »up ewich tosamens ungedeelte«, nedfældet i Ribe-aftalen af 1460, har gyldighed i dag trods mange anfægtelser og forstås stadig som »Slesvig-Holstens Magna Charta og landets valgsprog«.

13. december: Mod såvel SPD, FDP og SSV's stemmer vedtager CDU med 1 stemmes flertal finansloven for 1980 på ialt 8,531 milliarder DM.

14. december: Det meddeles, at Jaruplund højskoles forstander, Arne Hyldkrog, fratræder som følge af konstante uoverensstemmelser om skolens drift og fortsatte arbejde. Højskolelærer Egon Rasmussen konstitueres som forstander.

15. december: Forvaltningsretten i Slesvig afviser alle klagepunkter vedrørende Brokdorf-projektet. Det foreløbige byggestop ved A-kraftværket opretholdes dog indtil videre.

Formanden for Foriining af nationale Friiske, gårdejer Calsten Boysen, Risum, hædres med forbundsrepublikkens fortjenstmedalje for en mangeårig indsats for frisisk kultur og sprog.

17. december: Etableringen af lufthavnen i Kaltenkirchen skønnes absolut nødvendig, skal landet i fremtiden bevare den internationale lufttrafik, fastslår Flensburgs Industri- og Handelskammer.

20. december: Med en informationstur og et festligt samvær markeres 75 års jubilæet for amtsbanen Slesvig-Kappel, som dog ikke siden 1972 er brugt til persontrafik, men kun som godsbane.

Siden 1965 er Kiels indbyggertal faldet med 10 pct. til omkring 250.000 indbyggere.

Slesvig-Flensburg amt har for året 1980 ligestillet tilskuddene til tyske og danske skolars elevkørsel og bevilget ialt 205.381 DM på basis af 2394 elever i amtets danske skoler.

21. december: Formanden for Grenzfriedensbund fhv. bypræsident Artur Thomsen udtaler i Grenzfriedenshefte bekymring over den igangværende grænsepolitiske udvikling, som skærpes dels gennem provokerende danske udtalelser, dels gennem uovervejede tysk afgørelser som omkring valgloven.

22. december: Det sydslesvigske Samråd beslutter fremtidig kun at genvælge formanden to gange til en samlet funktionsperiode på tre år.

26. december: Den danske byrådsgruppe i Flensburg peger på, at udviklingen i Flensburg stiller store krav, og at der skal sikres ca. 5000 nye arbejdspladser.

Sydslesvigsk Vælgerforening i Nordfrislands amt vil allerede nu påbegynde at arbejde med henblik på kommunalvalget i 1982.

29. december: I en nytårsudtalelse siger formanden for Sydslesvigsk Forening, Ernst Vollertsen, at der består en fare for en klimændring i grænselandet, og at man må indstille sig på en hårdere konfrontationskurs fra visse tyske kredse.

Flensburg Avis konstaterer, at året 1979 blev præget af et stærkt fællesskab og en inderlig solidaritet, mens den efterfølgende debat kunne tyde på, at det var så som så med enigheden, selv om debatten kun må betegnes som krusninger på vandoverfladen.

Sydslesvigsk Vælgerforening siger, at man i det kommende år med stor beredvillighed vil gå ind i de af regeringen tilbudte nye forhandlinger om mindretallets uløste spørgsmål.

Formanden for Det sydslesvigske Samråd, pastor Hans Parmann, siger til Flensborg Avis, at personligt så han gerne Samrådet valgt på demokratisk basis måske efter model som svensk-finnerne vælger deres øverste myndighed.

NORD FOR GRÆNSEN

2. december: Haderslev kaserne skal ombygges for 19,2 mill. kr. bekræfter forsvarsminister Poul Søgaard. Den nødvendige bevilning mangler dog endnu.

4. december: Fagorganisationer for dansk og tysk fagbevægelse mødes til et samarbejds-møde i Løjt og erklærer sig enig om fagligt samarbejde over grænsen.

En rekord af protester vender sig mod den planlagte sanering af Naffet i Haderslev, idet man ønsker det gamle miljø bevaret som et stykke kulturhistorie.

Sønderjyllands amtsråd vedtager den sønderjyske regionsplan og vedtager en forhøjelse af boligkvoten med 1500. Slesvigsk Parti frygter dog, at vestkysten og midtlandet ikke i tilstrækkelig grad er tilgodeset, hvis man skal nå de mål, der er sat.

Dronning Ingrid overrækker i Tønder stipendier til 13 unge fra Sønderjylland.

5. december: Med en udgift pr. skoleelev på 12.209 kr. ligger Sønderjyllands amt ca. 1000 kr. under landsgennemsnit. I alt er der i Sønderjyllands amt 39.095 folkeskoleelever. Højest ligger Højer kommune med en netto-driftsudgift pr. elev på 15.203 kr. og lavest Broager kommune med 10.805 kr.

Efter ophør af kontrakten om mellevering til Kohberg Rugbrødsfabrik i Bolderslev, må Dybbøl mølle ophøre med at male.

Bund deutscher Nordschleswiger i Åbenrå vælger tidligere NSDAPN-kredsleder og viceborgmester Jep Schmidt, Løjtkloster, som ny formand.

6. december: Det vil koste millionbeløb at bevare Naffet, og det vil Haderslev byråd ikke ofre på de gamle bygninger.

7. december: Søarealet i Sønderjylland er faldet med 12 pct. fra 1755 ha til 1540 ha. 21 af 71 søer er helt forsvundne. 22 af 23 undersøgte søer er mere eller mindre forurenede.

På et møde, arrangeret af grænseforsknings-instituttet i Åbenrå, erklærer landdagsmand Karl Otto Meyer, at skal principperne for en tysk repræsentation i folketin-get ændres, må tilsvarende også gælde for det danske mindretals muligheder overfor forbundsagen.

9. december: Overfor Jydske Tidende fastslår formanden for den tyske skole i Sønderborg, Hans Teichert, at skolen skal være andet end skole for det tyske mindretal; den skal drives mere i europæisk end i et rent mindretals-nationalt perspektiv. Derfor vil man uddele en folder om skolen til samtlige husstande.

11. december: Af en rapport fra De samvirkende danske Landboforeninger fremgår, at i perioden 1977-85 vil 1400 sønderjyske landbrug blive nedlagt og det samlede antal falde fra 9.100 landbrug til 7.700. Samtidig vil gennemsnitsareal-størrelsen stige fra 32 til 38 ha.

12. december: Stasminister Anker Jørgensen siger i et svar til Bund deutscher Nordschleswiger, at mindretalserklæringerne af 1955 er holdt i så brede vendinger, at de ikke skulle danne nogen hindring for en løsning på spørgsmålet om mindretalles parlamentariske repræsentation.

Grænseforskningsinstituttet i Åbenrå vil tage især julens grænsehandel op til en undersøgelse.

De sønderjyske kommuner lægger op til

et modspil mod fredningsstyrelsens forslag til en vadehavsplan, som findes for restriktiv og savner lokal kendskab.

13. december: En konvention, Europahådet har til behandling, vil give bedre mulighed for samarbejde over grænsen.

Det vesttyske økonomiministerium vil ikke umiddelbart støtte oprettelsen af et dansk-tysk handelskammer økonomisk. En af årsagerne er især de sønderjyske handelsstandsforeningers betænkeligheder ved planen.

18. december: Antallet af kobesætninger i Sønderjylland er faldet med 111 til 2470, mens antallet af køer er steget med 2228 oplyses på årsmødet i Sønderjysk Fællesledelse for kvægavl.

Å-diget ved Hostrup-Jejsing var stærkt truet, da kolossale vandmasser som følge af vedvarende vestenstorm truede Tøndermarsken.

Kontaktudvalget for det tyske mindretal med indenrigsminister Henning Rasmussen som formand består foruden af de tyske medlemmer Gerhard Schmidt, Hans-Jürgen Nissen og Philipp Iwersen af folketingsmedlemmerne Erik Andersen, Peter Sønderby, Johs. Burgdorf, Helge Dohrmann, Hanne Engberg, Jens Bilgrav Nielsen, René Brusvang, Lis Starcke og Jens Steffensen.

19. december: Over 1000 sønderjyske landmænd deltog i et protesttog til Åbenrå som en protest mod den bebudede ny statsgrundskyld.

20. december: Tønder kommune får 6,6 mill. kr. i egnsudviklingsmidler, som skal anvendes til indretning af et industrihus.

På et møde i Åbenrå dannes en sammenlutning af lokalhistoriske foreninger i Sønderjylland omfattende ialt 40 foreninger.

Grænseforskningsinstituttets direktør Nils

Groes finder de publicerede tal om grænsehandelen for stærkt overdrevne.

21. december: Indenrigsministeriet siger i et svar til folketingsmand Johs. Burgdorf, at der ikke i de senere år er sket nogen ændring i ministeriets behandling af sydslesvigske stednavne i forbindelse med indfødsretssager, og at man anvender danske betegnelser, hvor disse skønnes at være mest kendt.

Den tyske skoleforening i Nordslesvig gennemfører i samarbejde med Hamborgs universitet en undersøgelse af elevernes sprogkunderskaber i henholdsvis dansk og tysk ved tyske skoler i Nordslesvig.

22. december: Rebbølcentret overtager frimenighedskirken i Skærbæk; man vil bruge bygningen til en række kirkelig/kulturelle aktiviteter.

29. december: Formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, Gerhard Schmidt, opfordrer i en nytårsudtalelse til fortsat sammenhold om den fremtidige politik og om bevarelsen af tysk identitet og opfordrer desuden til en stærkere indsats i det dansk-tyske kontaktudvalg.

Det tyske mindretal må koncentrere sig omkring mere realistiske muligheder. Et tysk folketingsmedlem er urealistisk, siger amtsborgmester Erik Jessen til Vestkysten, en øget grænsepolitisk spænding vil også øve indflydelse på det grænseoverskridende samarbejde.

Amtsborgmesteren siger om det ny amtsvåben, at Sønderjyllands amt har ret til at bruge de to løver som en del af Slesvig og markerer dermed, at det er en del af det gamle hertugdømme.

31. december: Frøslev-grænseovergangen betegnes som en trafikmæssig fiasko. Kun et fåtal af biler benytter den nye motorvejs-
overgang.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NYJYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, atletik og
svømning.

Sommerkursus for kvinder og
mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd
3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.
Telefon (04) 42 18 48
Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånecasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S
Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

A/S Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinsp. W. Christiansen, Brorsonsvej 37, 6270 Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinsp. Chr. Stenz, Tøndervej 173, 6200 Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højst.

Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Søndergade 16, Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

**De fleste ta'r os for
pengenes skyld**

I Sparekassen træffer De folk med
økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget
ud af pengene, og som gerne vil hjælpe
Dem til en god handel. Det kalder vi Spare-
kassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler.
Uanset om det gælder køb og salg af værdi-
papirer, eget hus eller bare almindelige
daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN